

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1136658/1

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליהו אריאל אדרי – י"ר, הרב אבידן משה שפנייר, הרב אברהם צבי גאופטמן

המבקשת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד שרה זינו אמוראי)

נגד

המנוח: פלוני

המשיבות: בנות פלוני (ע"י עו"ד שלומי לוי)

הנדון: כתובת אלמנה – וויתור דרך הסכם ממון על הכתובה ו/או שעבוד נכסים, וטענת "נחת רוח עשיתי לבעלי"

פסק דין

לפנינו תביעת אלמנה לגביית כתובתה מן העיזבון בסך 180,000 ₪.

א. רקע עובדתי

הצדדים נישאו כדמו"י ביום י"ג בתמוז תשע"ה (30.6.2015) בנישואים שניים, הן לבעל והן לאשה. לשניהם ילדים מנישואים קודמים, ללא ילדים משותפים. הבעל נפטר בנסיבות טראגיות כשנה לאחר הנישואין, ביום י"ד בתמוז תשע"ו (20.7.2016).

כחודשיים לאחר נישואיהם, ערכו בני הזוג הסכם ממון בו נעשתה ביניהם הפרדה רכושית למעט זכויות בפנסיה ו/או קצבאות של הצד השני עקב מעמדם כבני זוג.

בהסכם אין התייחסות מפורשת לכתובה, אך סעיף 23 קבע:

"23. [האשה] מצהירה במפורש, כי ידוע לה של[בעל] רכוש, נכסים, כספים, זכויות, קופות, חסכונות, ביטוחים, פנסיה חודשית, ביטוח חיים, בית מגורים, ובין היתר כמפורט לעיל אין ולא תהיינה לה כל טענות ו/או דרישות ו/או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו, זכויותיו מכל מין וסוג שהוא למעט כאמור זכאותה לתשלומי פנסיה חודשיים ו/או קצבאות חודשיות עקב מעמדה כרעייתו."

בהסכם התייחסות מפורשת למקרה של מות הבעל, בסעיפים 5 ו-7:

"5. הסכם זה יחול על כלל יחסי הצדדים, בין היתר, הן על התקופה שטרם נישואיהם, בתקופת הנישואים, ו/או פקיעתם [...]"

7. מוסכם על הצדדים, כי במידה והם יעברו להתגורר בביתו בבאר-שבע, הרי שבמקרה של פירוד ו/או במקרה של מותו תו"ח, לא תהיה ל[אשה] כל זכות בדירה, מכל סוג ומין שהוא [...] מבלי לגרוע מן האמור, הצדדים מסכימים בזאת, כי מבלי לפגוע בהוראות חוק הירושה במקרה של מות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חו"ח תפנה את הדירה בבאר שבע, תוך שישה חודשים ממועד פטירתו, תוך שהיא מותרת אותה ליורשיו על פי דין, למעט המיטלטלין אותם תיקח עימה."

כשש שנים קודם הנישואין כתב המנוח צוואה, בה הוא מוריש את כל נכסיו לשתי בנותיו. כשנה לאחר הנישואין, וכחודש לפני מותו, ביום 15.6.2016 חתם המנוח על הסכם עם שתי בנותיו, בו התחייב להעביר את הבעלות על ביתו באופן מידי ללא תמורה. צו קיום צוואה הוצא כחמישה חדשים לאחר הפטירה. העברת הבית לבנות נרשמה בלשכת רישום המקרקעין כשנה לאחר מותו. האלמנה לא גבתה מבעלה המנוח בחייו כל זכות ממונית או פנסיונית שהיא.

ב. טענות הצדדים

האלמנה תובעת את כתובתה מעיזבון הבעל. לדבריה, הסכם הממון לא עסק בכתובה והיא לא ויתרה מעולם על כתובתה, וממילא אין כל סיבה להפסידה כתובתה. אם כי הנכס היחידי שישנו בעיזבון הוא הבית שהועבר לרשות הבנות, יש לגבות את הכתובה ממנו כיון שטרם פטירת המנוח הזכויות על הדירה היו בבעלותו, והעברת הדירה על פי הצוואה נעשתה לאחר מכן.

היורשות טוענות כי האלמנה אינה זכאית לגבות את הכתובה משתי סיבות עיקריות:

- א. האלמנה ויתרה על הכתובה בהסכם הממון שערכו בני הזוג לאחר נישואיהם.
 - ב. המנוח העביר את בעלות הבית לבנותיו בחייו, ולכן העיזבון ריק ואין ממה לגבות. עוד הוסיפו כי בית הדין אינו מוסמך לקבוע את הקיפו של העיזבון, ולכן הדיון בטענה השניה מסור לבית המשפט.
- בהמשך להחלטתנו בעניין זה מיום כ"ו בכסלו התשע"ח (14.12.2017), הודיעה האלמנה ביום 8.1.2018 כדלקמן:

"במחלוקת בעניין היותה של הדירה חלק מעיזבון המנוח אם לאו, תגיש האישה תביעה לבית המשפט לענייני משפחה כנגד העיזבון והיות הדירה חלק מעיזבון המנוח."

אם כן, העניין המונח לפתחו של בית הדין הוא האם ויתרה האלמנה על כתובתה במסגרת הסכם הממון.

ג. הסכם הממון והכתובה

כפי שהתבאר, הסכם הממון קבע, ש"אין ולא תהיינה לה כל טענות ו/או דרישות ו/או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו, זכויותיו מכל מין וסוג שהוא של [הבעל]". עוד נכתב בו "שבמקרה של פירוד ו/או במקרה של מותו של [הבעל] חו"ח, לא תהיה ל[אשה] כל זכות בדירה, מכל סוג ומין שהוא" והיא תפנה את הדירה לאחר מותו "תוך שהיא מותרת אותה ליורשיו על פי דין".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בהסכם הממון אין התייחסות מפורשת לכתובה, לא במקרה של גירושין ולא במקרה של מות הבעל. יש לדון האם יש מקום לטענת היורשות שבכלל הוויתור הטענות יש גם מחילה על כתובתה?

בפד"ר (כרך יא, עמ' 229) הובא פסק ביה"ד האזורי בעניין כזה:

"הואיל ובהופעת הצדדים בפנינו מיום כ"ג כסלו תשל"ו הוצהר שכל הענינים הכספיים שביניהם סודרו בביהמ"ש, כמו"כ כפי הנוהג בביה"ד לגיטין מצהירים הצדדים שכל הענינים הכספיים סודרו ואין להם תביעות זע"ז כולל הכתובה, הרי שיש להניח שעובר לסידור הגט מחלה האשה על כתובה. ואם היא טוענת עכשו שהבעל הבטיח לה לשלם את הכתובה מבלי להכלילה בהסכם, הרי נטל ההוכחה בזאת הוא עליה, וכל עוד שלא הוכחה את טענתה אין להוציא ממנו."

לעניות דעתי אין כל קשר בין נידון זה לנידון דידן. בפס"ד הנ"ל המדובר היה בבני זוג שערכו הסכם גירושין בו הוצהר שאין להם תביעות הדדיות. בהסכמי גירושין נהוג להתייחס לעניין הכתובה ובית הדין סבר כי משהוצהר שכל הענינים הכספיים שביניהם סודרו בביהמ"ש, ואין להם תביעות זע"ז הדבר כולל את מחילת הכתובה. אין בזה כל דמיון לנידון שבפנינו בו תוך כדי תקופת נישואיהם ובהיותם חיים בשלום ערכו בני הזוג הסכם המסדיר את הפירוד במידה ויהיה. במצב כזה אין כל סיבה לומר שיש להניח שהאשה ויתרה על כתובתה כל עוד שלא נכתב הדבר בפירושו. אין כל היגיון לומר שבני הזוג ניהלו מעתה חיי משפחה בלא כתובה בשונה מכל משפחה בישראל. בלא להכנס לשאלה הגדולה האם מחילת הכתובה חלה אני סבור שאין כל היגיון לומר שכוונת הצדדים הייתה למחול על הכתובה ולהיות שונים מכל זוג אחר.

בנוסף לא מסתבר שהכתובה לא תוזכר במפורש, ולכן אחד משנים: או שהכתובה אינה כלולה במודע וביחס אליה אין כל ויתור, או שענין הכתובה לא עלה על דעתם וממילא גם הוא אינו בכלל הויתורים. לשון ההסכם היא:

"[האשה] מצהירה במפורש, כי ידוע לה של[בעל] רכוש, נכסים, כספים, זכויות, קופות, חסכונות, ביטוחים, פנסיה חודשית, ביטוח חיים, בית מגורים, ובין היתר כמפורט לעיל אין ולא תהיינה לה כל טענות ו/או דרישות ו/או תביעות מכל מן וסוג שהוא ברכוש, נכסיו, זכויותיו מכל מן וסוג שהוא למעט כאמור זכאותה לתשלומי פנסיה חודשיים ו/או קצבאות חודשיות עקב מעמדה כרעייתו."

אין בהסכם כל איזכור לכתובה. הפרשנות הנכונה היא: או שבמודע הוחרגה הכתובה, או שענין הכתובה לא עלה על דעתם וממילא לא נכלל, ולאפשרות שניה זו דעתי נוטה.

על פסק הדין הנ"ל הוגש ערעור.

הגר"מ אליהו זצ"ל (שם עמ' 231) סבר שיש להחזיר את התיק לביה"ד האזורי ולדון בתביעת הכתובה, וזו לשונו:

"כשבאים לבית דין ולא מדברים על הכתובה ובהסכם אין על זה רמז, אנן סהדי שלא מחלה וכשהבעל אומר שמחלה, עליו להוכיח. ועיין להרשב"א המובא בבית יוסף אה"ע סוף סימן צ"ג, ועיין בפס"ד רבניים כרך ו' עמוד 104, שאפילו מסירת הכתובה לידי ביה"ד אינו מחייבת לומר שהאשה ויתרה על כתובתה, ועכ"פ מידי ספק לא יצאנו, וכיון שחייב הכתובה ברור והמחילה אינה מבוררת, אין ספק מוציא מידי ודאי. כיוצא בזה גם כתוב בתשובת הרדב"ז ח"א ס' מש"ד [...] "לא אמרינן דמספיקא לא מפקינן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ממונא שכיון שהחוב מבורר צריך שלשון המחילה ג"כ יהא מבורר, ושמור כלל זה שהוא עיקר גדול בדיני ממונות [...] וכן כתב הרשב"א שם, שהבעל ידו על התחונה עי"ש באורך". ועיינן ביביע אומר ח"ג, ובחלקת מחוקק סי' ק' ס"ק ל"ב שכתב ול"נ שיש לדון בזה לפי ראות עיני הדיין כי באמת בזמן הזה לא שכיח לפרוע הכתובה או למחול בלי ידיעת בי"ד.

לדעתי כל ספיקו של הגר"מ אליהו זצ"ל היה משום שהצדדים הגיעו להסכם גירושין מתוך מטרה להתגרש, אך כשנעשה הסכם ממון המסדיר את הגירושין אם חלילה יהיו והצדדים חיים בשלום אין כל סיבה לומר שיש בהסכם זה ויתור מכלל על הכתובה.

הרה"ג ציון לוז שליט"א בפס"ד מביה"ד בבאר שבע (תיק 139871/4 לא פורסם) מיום כ"ח בסיון התשע"א (30.06.2011) דן בעניין דומה לנידון שלנו, אולם בסדר הפוך, בו הצדדים חתמו יומיים לפני נישואיהם על הסכם ממון קדם נישואין שכלל סעיף העדר תביעות. בני הזוג התגרשו תוך שהאשה תבעה את כתובתה. הבעל טען כי התחייבותו בכתובה היתה לשם הטקס ולכבוד בעלמא ולא לשם חיוב.

מסקנתו הייתה כי יש לפטור את הבעל מתוספת כתובה, עכ"פ מספק, שכן את עיקר הכתובה לא ניתן למחול, וז"ל:

"אבל דא עקא שבנדו"ד אין התייחסות מפורשת לכתובה, ומאידך ישנה הדגשה "שלא תהיה טענה או תביעה או דרישה מכל מין וסוג שהוא", שיש מקום לראות בהכללה זו גם את הכתובה. ולכאורה מידי ספק לא יצאנו, והיה ראוי לומר שמאחר ויש לנו ספק בפרשנות הסעיף, ומאידך הכתובה היא וודאית אז אין ספיקו של ההסכם מוציא מידי הוודאי של הכתובה."

כאמור לעיל לא מצאנו בפסקי דין קודמים התייחסות לשאלה זו האם סעיף העדר תביעות בהסכם ממון בשעת נישואין כולל בתוכו ויתור על הכתובה בשעת גירושין. והרה"ג ציון לוז שליט"א חידש בזה את חידושו.

אולם, גם אם יאמר האומר שיש להסתפק בכך, יש כאן ספק מחילה, לא ספק בהתחייבות. סדר הדברים היה שהצדדים נישאו כדמו"י ולאחר מכן חתמו על הסכם הגירושין. באופן זה חיוב הכתובה קדם להסכם הממון. הספק שישנו הוא אם החתימה על ההסכם כוללת מחילת האשה על כתובתה ספק זה הוא ספק מחילה, ולכאורה אינו מועיל לבטל את חזקת החיוב בכתובה.

אין הדבר דומה לנידון בפני הרה"ג ציון לוז שליט"א בו הסכם הממון קדם לכתובה כך שספק המחילה קדם לחיוב. כך העיר על דברי עצמו הרה"ג ציון לוז שליט"א בהמשך דבריו.

עי' בשו"ת יביע אומר (ח"ג חו"מ סימן ג' אותיות טז-יח) ובספר עטרת דבורה ח"א סימן ס' שדנו בספק מחילה. ויש לפלפל עוד בעניין זה בגדרי חזקת חיוב, ואין ברצוני להאריך בזה משום שבין כה לא מצאתי כל סיבה להפסיד אלמנה זו את כתובתה.

חילוק גדול נוסף יש בין נדון דידן למה שדן בו הרה"ג ציון לוז שליט"א. במקרה שלפניו היה סעיף שכלל ויתור על כל תביעה מכל סוג שהוא מה שאין כן בנידון דידן שלא נזכר סעיף כזה כמדומני שיודו כו"ע שאין הכתובה בכלל. נזכיר את לשון סעיף 23 להסכם:

"[האשה] מצהירה במפורש, כי ידוע לה של[בעל] רכוש, נכסים, כספים, זכויות, קופות, חסכונות, ביטוחים, פנסיה חודשית, ביטוח חיים, בית מגורים, ובין היתר כמפורט לעיל אין ולא תהיינה לה כל טענות ו/או דרישות ו/או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו, זכויותיו מכל מין וסוג

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהוא למעט כאמור זכאותה לתשלומי פנסיה חודשיים ו/או קצבאות חודשיות עקב מעמדה כרעייתו.

אין כאן סעיף שעניינו ויתור על כל תביעה שהיא ומשכך אין סיבה לכלול בהסכם זה את הכתובה.

הנתבעות הפנו לפס"ד בית הדין חיפה (תיק 509827/11). יש להתפלא על הפניה זו. פסק הדין הנ"ל דן באופן שבו היה ויתור מפורש על הכתובה במסגרת הסכם יחסי ממון קדם נישואין, אשר הוגש על ידי הצדדים לאישור בית המשפט לענייני משפחה לאחר הנישואין. שם נכתבה כתובה לאחר ההסכם, ובית הדין סבר שלכתובה זו אין תוקף משום שההסכם מהווה מודעא כלפיו.

אין בכך כל קשר לענייננו בו אין סיבה לומר שבני זוג התכוונו לחיות חיי נישואין בלא כתובה.

ד. האם יש חילוק בין כתובה לתוספת כתובה?

הרה"ג ציון לוז שליט"א בפסק דינו הנ"ל כתב שיש לחלק במצב מסוים בין עיקר כתובה לתוספת כתובה.

טעם הדבר הוא שהמשמעות הרגילה של התחייבות הבעל בתוספת הכתובה היא שבכל מקרה שבו יגיעו הנישואין לקיצם (למעט באשמת האישה, וכפי פרטי ההלכה) ישלם הבעל לאישה את מלוא הכתובה, גם אם הגירושין יהיו בהסכמה וביוזמה הדדית. אולם כאשר בני זוג שנישאים מסדירים מראש בהסכם את הגירושין סעיף הויתור בהסכם קדם הנישואין, נועד לשחרר את הצדדים מכל שעבוד כספי כל שהוא אם הצדדים יגיעו למסקנה שיש להתגרש מתוך הבנה הדדית שהצדדים אינם מתאימים, עכת"ד.

דומה שדבריו אלו אמורים דוקא בגירושין ולא במיתה, ולכן בענייננו תהא האלמנה זכאית גם לתוספת כתובה.

אולם אעיקרא דדינא נראה שאם באנו לחלק בין כתובה לתוספת יש לחלק באופן הפוך.

להלכה קי"ל שתוספת כתובה לאו ככתובה. וארבעה עשר הדינים שהובאו בסוגיה בכתובות (דף נד ע"ב - נה ע"א) הם יוצאי דופן. כ"כ הרשב"א (כתובות נה ע"א ד"ה כל זמן) בשם ר"ח: "דלא אמרינן תנאי כתובה ככתובה אלא לאלו המפורשים כאן בלבד". וכ"כ הר"ן על הרי"ף בשם ר' חננאל כדברי הרשב"א, וכן הביא דברי חננאל אלו המרדכי (סי' קעז) והרא"ש (פ"ה ס"א), וכ"כ הרא"ש להדיא כדעת ר' חננאל ביבמות (פ"ו סי' כ) ובשו"ת הרא"ש (כלל מג סי' ד).

בארנו עניין זה בשו"ת שחר אורח (ח"א סימן י), וזהו יסוד דברי הרה"ג ציון לוז שליט"א שחילוק יש בין עיקר כתובה לתוספת.

אולם שורש החיוב בתוספת מבואר בגמרא כתובות (דף נו ע"א): "בעי רבין נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו? חיבת חופה קונה או חיבת ביאה קונה". זהו הטעם שמחייב אדם עצמו בתוספת, ואין כל סיבה לומר שכשכתב תוספת בזיווג שני, עם הסכם ממון או בלא הסכם ממון, תהא חיבת חופה או ביאה שונה מאשר בזיווג ראשון. הסדרת הגירושין אינה יכולה לסתור את החיוב הפשוט בתוספת מטעם חיבת ביאה או חופה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נטעים הדברים באופן אחר. חיוב תוספת כתובה אינו הלכתי אלא חיוב בו מחייב האדם את עצמו מרצונו בגלל חיבת ביאה, ואין כל טעם לחלק בין חיבת ביאה במצבים שונים.

יש להביא ראייה לסברה זו מהסוגיה בכתובות (דף ק ע"ב - קא ע"ב) שם התבאר שאילונית שלא הכיר בה אין לה כתובה אך יש לה תוספת כתובה. וכן הדין באלמנה לכהן גדול, וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט. וביאר רש"י: "אבל תוספת יש לה – דמתנה בעלמא יהיב לה בחיבת ביאה". וכ"כ תוספות רי"ד, הרא"ש (סי' כה), הר"ן ועוד.

הרי לנו שאף באשה שנישואיה באיסור יש לה תוספת משום חיבת ביאה.

ומה שבטענת חוטרא לידא ומרא לקבורה הפסידה תוספת כתובה ביארו תוספות (יבמות סה ע"ב ד"ה כי) משום "דאדעתא למיפק לא אוסיף לה". וכ"כ הרי"ף (שם): "אומדן דעתא הוא דכי אקני לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה".

טעם דבריהם הוא שעניינה של תוספת כתובה הוא על מנת שתעמוד לפניו ותשמשו, וכיון שאינה עושה כן אין לה תוספת כתובה. גם בעניין זה הארכנו שם.

נמצא שאין נכון לומר שזוכה האשה בתוספת בתנאים מסוימים, אלא ההיפך הוא הנכון שזכייתה ברורה, אך אם רוצה לצאת אדעתא למיפק לא אוסיף לה.

כיון שכך לא מסתבר לומר שהסדרת הגירושין תשנה את מקור התחייבות הבעל בתוספת שהיא משום חיבת ביאה, וכל שאינה רוצה לצאת מרצונה לא איבדה את זכותה.

נזכיר שוב שבהסכם שלפנינו לא הוזכר סעיף ויתור על כל תביעה שהיא.

ה. מסקנת הדברים

לא מצאנו כל עילה שתפסיד האלמנה את כתובתה. בית הדין מחייב את עזבון המנוח בסך 180,000 ₪ דמי כתובת האלמנה.

פסק דין זה הינו עקרוני. לאחר שיתברר בערכאה המתאימה כי יש בעיזבון נכסים כלשהם, ייפסק הדין בפועל. קודם פסק הדין בפועל יוכלו הצדדים לטעון טענותיהם, ככל שישנן כאלו בעניין שבועת האלמנה.

הרב אליהו אריאל אדרי – יו"ר

קראתי את דבריו החשובים של כבוד יו"ר ההרכב הרה"ג אליהו אריאל אדרי. הנני מסכים עמם עקרונית. עם זאת, ראיתי צורך להוסיף כמה נקודות, הן באשר לאומדן דעת הצדדים בענין סעיף היעדר התביעות בהסכם הממון והן באשר ליכולת גביית כתובת האלמנה מדירת הבעל, כאשר האשה הסתלקה בהסכם הממון מכל זכות בדירת הבעל, וזה החלי בס"ד:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א. האם האשה יכולה לוותר על חיוב כתובה במקרה שתתאלמן

בנדון"ד אנו נדרשים לברר אם יש לראות בהסכם הממון שנחתם ע"י בני הזוג, חודשיים לאחר נישואיהם, כמפקיע את חיובם של יורשי הבעל בתשלום הכתובה לאלמנתו.

נזכיר, כי בהסכם (סעיף 23) צוין כי לאשה לא תהיינה כל טענות, דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא וכו', למעט זכאותה לתשלומי פנסיה חודשיים או קצבאות חודשיות עקב מעמדה כרעייתו של [הבעל].

קודם שנעמיק חקר בשאלה האם הכתובה אכן נכללת בויתור הגורף על טענות, דרישות ותביעות מכל סוג שהוא, עלינו לברר מה הדין במקום בו היה מוזכר בהסכם הממון ויתור מפורש על הכתובה, האם הדבר היה מועיל.

בענין זה מפורסמים דבריו של רבי מאיר הנזכרים בכבא קמא (פט ע"א), לפיהם:

"אסור לו לאדם שישהא את אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה. וטעמא מאי? כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה."

מדבריו אנו למדים כי מטרתה של הכתובה היא לשמש עוגן של יציבות בתקופת הנישואין.

לפיכך, אם מחלה על כתובתה או מכרה הכתובה לבעלה, צריך לכתוב לה כתובה אחרת (עיי' כתובות נד ע"ב; שו"ע אה"ע סי' סו סעי' ג, ה). ויעויין בבית שמואל (סי' סו ס"ק ט) שביאר בדברי השו"ע כי דעתו כדעת הרמב"ם (פי"ב מאישות ה"ח), שאפילו כתבה האשה לבעל "התקבלתי", אינה מפסדת כתובתה, והסיבה שצריך לכתוב לה כתובה אחרת היא בשל העובדה שלא סמכה דעתה של האשה, ודלא כדעת הרא"ש (כתובות פ"ה סי' ז) הסובר דמהניא המחילה בכתבה לו התקבלתי, ועיי' בחלקת מחוקק (ס"ק לה). ויש לעיי' אם יש לדמות נדון"ד לכתובת "התקבלתי", ואכמ"ל.

יוצא אפוא, כי לא זו בלבד שאסור לאדם לשהות עם אשתו בלא כתובה, אלא אף אם האשה תוותר על הכתובה, לא יהיה תוקף לויתור.

לאור זאת היה מקום להסתפק מה הדין כאשר הויתור על הכתובה לא יחול במקרה של גירושין אלא ימומש אך ורק עם פטירת הבעל. באופן זה היה מקום לומר שהויתור אפשרי, מאחר וחיוב הכתובה נותר בתוקפו כל זמן שבני הזוג נשואים, וממילא אין האשה קלה בעיני בעלה להוציאה.

אולם מדברי ההגהות אשרי (ב"ק פ"ח סי' ט) נראה שגם באופן כזה, המחילה אסורה. בדבריו עוסק ההג"א באשה שחבלה בבעלה, ובאפשרות שתשלם לו באמצעות מחילה על כתובתה, וז"ל:

"ואם תמכור לבעלה שלא יישאר לה כתובה דאורייתא תהא קלה בעיניו להוציאה, ואפילו למכור לו על מנת שאם תתאלמן יהיו יורשים פטורין ואם תתגרש יתחייב לה דהשתא לא תהא קלה בעיניו להוציאה, אין לה למכור, דלא פלוג רבנן בין אלמנות לגירושין כשאין לה כתובה בדינא אסור להשהותה. פרי"י מהרי"ח."

כלומר, גם אם האשה תמכור את כתובתה לבעלה באופן בו חיוב הכתובה יוותר בעיניו במקרה של גירושין, והויתור יחול רק במקום בו תתאלמן, הדבר אסור, מפני שחכמים לא חילקו בדבר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם בעל העיטור סובר כי רשאית האשה למחול על כתובתה אם תתאלמן, הו"ד בחידושי הרא"ה (כתובות נג ע"א, וכן בשטמ"ק, שם), וז"ל:

"וקשיא לן מוחלת כתובתה לבעלה היכי משכחת לה, והא קיימא לן אסור לו לאדם שישהה את אשתו בלא כתובה [...] אבל הרב בעל העיטור ז"ל [הל' כתובות] תירץ בשתייהן, דהכי קאמר שמוחלת כתובתה אם תתאלמן ולא אם תתגרש, ולשון ראוי הוא."

ועיין בחלקת מחוקק (סי' צו ס"ק יא) וכן בבית שמואל (שם, ס"ק יא) דמשמע שנקטו להלכה כבעל העיטור.

אמנם ברור הדבר שבמקום בו הוויתור על הכתובה נאמר בלשון כוללת, מבלי לסייגו למקרה של גביה מהיורשים, אזי הוויתור אינו חל, ואין לומר שיחול רק במקרה של פטירה. לכן בנדו"ד, גם אם נתייחס לסעיף היעדר התביעות של האשה כסעיף הטומן בחובו ויתור על הכתובה, הרי אין מפורש בו ויתור אך ורק במצב של פטירת הבעל, אלא כוויתור כוללני על הכתובה, וככזה אין לו תוקף [כמובן, תלוי בשיטות הנ"ל, ובשאלה אם נדו"ד דמי ל"התקבלתי", ואכמ"ל].

אמנם כל דברינו אמורים לענין עיקר הכתובה, שתוקן ע"י חכמים כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, מה שאין כן לגבי תוספת כתובה, שלגביה המחילה חלה, וכן מצינו בדברי הפוסקים, וז"ל הרמב"ם (פי"ב מאישות ה"ו, ח):

"התנה הבעל שלא יתחייב באחד מן הדברים שהוא חייב בהן או שהתנת האשה שלא יזכה הבעל באחד מן הדברים שהוא זוכה בהם התנאי קיים, חוץ משלשה דברים שאין התנאי מועיל בהן, וכל המתנה עליהן תנאו בטל ואלו הן עונתה ועיקר כתובתה וירושתה [...] התנה עמה לפחות מעיקר כתובה או שכתב לה מאתים או מאה עיקר כתובה וכתבה לו שנתקבלה מהן כך וכך והיא לא נתקבלה תנאו בטל שכל הפוחת לכתובה ממתים ולא למנה ממנה הרי זו בעילת זנות."

יוצא אפוא כי התנאי בטל, כאשר הוא מתייחס לעיקר הכתובה.

וכן פסק השולחן ערוך (אה"ע סי' סו סעי' ג):

"אם כתב לה כתובה, ונאבדה, או שמחלה לו, (ודוקא) שכתבה לו: התקבלתי כתובתי, צריך לכתוב אחרת בעיקר הכתובה, שאסור לאדם לדור עם אשתו שעה אחת בלא כתובה."

ועיין בביאור הגר"א (שם, ס"ק יז), לגבי הכותב כתובה חדשה לאשתו לאחר שהראשונה אבדה, וז"ל:

"אם לא כתב לה כתובה גדולה אין איסור דמשום תוספת, לא הוי בעילת זנות, דרבי מאיר לא קאמר אלא כל הפוחת לכתובה ממתים ולא למנה ממנה הרי זו בעילת זנות."

עולה מדבריו כי החשש שמא תהא קלה בעיניו להוציאה אינו קיים בוויתור על תוספת הכתובה, אלא אך ורק לגבי עיקר הכתובה.

לכן, בנדו"ד בו התביעה הינה על תוספת הכתובה, ובסכום כולל של מאה ושמונים אלף ₪, ברור שאם היה מוזכר בפירוש בהסכם הממון ויתור על הסכום הנ"ל, אזי הוויתור היה בר תוקף, מלבד לגבי הסכום הזעום של עיקר הכתובה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובנוגע לאפשרות המחילה על חוב הכתובה שלא בא לעולם, והחילוק בין מחילה להסתלקות, עיין מ"ש הרה"ג ציון לוז שליט"א בפס"ד בתיק מס' 944846/6, ואכמ"ל.

ב. משמעות נוסח העדר התביעות

בהסכם הממון שנחתם בין הצדדים כחודשיים לאחר נישואיהם וקיבל תוקף של פסק דין בבית המשפט, ישנה התייחסות לענייני הרכוש של הצדדים, מופיע פירוט באשר לדירות הצדדים, חשבונות הבנק, חסכונות וכדו'. ההסכם אינו כולל בתוכו התייחסות לכתובה.

בפתיח להסכם הממון מצוין כי:

"הצדדים החליטו להסדיר ביניהם במסגרת הסכם זה את כלל העניינים הרכושיים שביניהם על מנת למנוע בין השאר חילוקי דעות ביניהם [...] או בין ילדיהם, ובכדי למנוע ויכוחים עתידיים מכל מין וסוג שהוא בנושאי הממון והרכוש, הן במהלך הנישואים והן עם פקיעתם חלילה מכל סיבה שהיא."

במבוא להסכם נכתב כי:

"הצדדים קובעים בהסכם זה את כלל יחסייהם הרכושיים."

בסעיף 23 להסכם נכתב:

"האשה מצהירה כי ידוע לה שלבעלה רכוש, נכסים, כספים, זכויות וכו', ואין ולא תהיינה לה כל טענות או דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו, זכויותיו מכל מין וסוג שהוא של בעלה, למעט כאמור זכאותה לתשלומי פנסיה חודשיים או קצבאות חודשיות, עקב מעמדה כרעייתו."

לטענת היורשות, ניתן ללמוד מסעיפים אלו כי האשה לא תהיה זכאית לתבוע כתובתה, וזכאותה היחידה הינה קבלת קצבאות ופנסיה עקב מעמדה כרעייתו.

מעתה עלינו לבחון האם הוראת הנוסח, לפיו לא יהיו לאשה כל טענות או דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו וזכויותיו של בעלה, מהווה מחילה על חוב הכתובה.

נראה כי שאלה דומה כבר התלבנה בעבר, ונפתח בגדולים:

המהר"ק בתשובותיו (סימן י) נדרש למחלוקת שהתעוררה בין שני דיינים אודות שטר שכתב בעל לאשתו וצייין בו כי הוא פוטר אותה מכל התביעות שהיו לו עליה. בנוסח השטר מזכיר הבעל בתחילה כמה תביעות גוף שהיו לו עליה, כגון שתלך עמו ותשכון בביתו, אחר כך מוסיף הבעל:

"מכל אלה ומכל תביעות וערעורים שהיו לי עליה מעולם עד היום הזה, הנני פוטר אותה ומרוצה ממנה, ובפנינו עדים חתימי מטה קבל עליו [...] ושלא לתבוע אותה וכו'."

בפרשנות ההסכם נחלקו שני דיינים. דייין אחד טען כי לשון השטר, לפיה הבעל פוטר את אשתו מכל תביעות וערעורים, משמעותה אף ביחס לשאר תביעות שאינן נוגעות לתביעות הגוף אודותיהן דובר בשטר קודם לכן. הדיין האחר, לעומתו, טען כי דברי הבעל נוגעים אך ורק לתביעות שהוזכרו קודם לכן בשטר, ולמסתעף מהן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המהררי"ק מתייחס בתשובה ארוכה לנימוקיו של הדיין האחר. נלקט ונציין להלן את הנימוקים השייכים אף לנדוד, ואת התייחסותו של המהררי"ק אליהם.

א. לדעת הדיין, מכך שפורטו בשטר תביעות הגוף של הבעל, ולא פורטו תביעות הממון, משמע שגם מכלול התביעות אליהן מתייחס השטר בסיומו אינן נוגעות לענייני הממון, אלא לענייני הגוף שהוזכרו בלבד, כלשונו: "מדלא נתבאר בהדיא בשטר תביעות הממון כמו שנתבאר תביעות הגוף".

בהתייחסותו לטענה זאת, כותב המהררי"ק:

"דאדרבה מדקאמר מכל תביעות וערעורים שהיה לו מעולם כו' ולא פרט וקאמר דווקא דברים השייכים לטענת הגוף פשיטא דרוצה לפטור מכל וכל. דאטו בשופטני עסקינן שיכתבו מכל תביעות במקום שרוצה לומר דוקא תביעה אחת. ועוד דמה היה צריך לכתוב מכל תביעות כדי לכלול התביעות השייכות לאותם תביעות ראשונות דהיינו שתהיה עמו כו'".

לדברי המהררי"ק, אדם לא יכתוב "כל תביעות", כאשר כוונתו רק לתביעה מסוימת. בנוסף לכך, מפני מה כתב "כל תביעות" אם כוונתו היתה אך ורק לתביעות הגוף שהוזכרו זה מכבר בשטר, אלא על כרחך בא לרבות את כל התביעות, ובכללן ענייני הממון.

הוסיף המהררי"ק וכתב:

"ואם כן לא היה צריך לחזור ולומר מכל תביעות וערעורים כו', אלא ודאי יש לנו לומר משום כך חזר דקאי על כל תביעות דעלמא שהיה לו. ואפילו לא היה אלא לישנא יתירא, דהוה לן למימר דלטפויי הוא דאתא, ואף על גב שלא היה הלשון מוכיח כן מצד עצמו אלא מכח ייתור, כי ההוא דפרק יש נוחלין (דף קל"ח) גבי תנו מאתים זוז לפלוני בעל חובי כראוי לו נוטלן ואת חובו [...] הא מני רבי עקיבא היא דדייק לישנא יתירא, דתנן לא את הבור ולא את הדות. אלמא כיון דלא צריך וקאמר דלטפויי מילתא קאי אתי, הכא נמי כיון דלא צריך וקאמר, לטפויי מילתא קאי אתי. ופסק רב אלפס וכן שאר הפוסקים שכך הלכה [...] והלא דברים ק"ו ומה התם דאין הלשון מוכיח כלל שנתכוון ליתן לו מאתים זוז יתר על חובו [...] אפילו הכי דייקנין לישנא יתירא ואמרינן דיתר על חובו קאמר ואפילו להוציא ממון מן היורשים כדקאמר נוטלן ואת חובו, כל שכן וכל שכן הכא, שמשמעות הלשון בעצמו אין בענין אחר רק שמכל דבר פטר אותה, וגם הוא לישנא יתירא."

לדבריו, מאחר שנפסק להלכה כי יש לדקדק לשון יתירה, אף במקום בו משמעות הלשון אינה מורה כפי הדבר שמדקדקין ממנה, כל שכן בנדון דידיה בו גם הלשון יתירה וגם משמעות הלשון מורה שפוטר את אשתו מכל תביעה שהיתה לו עליה.

ב. טענתו השנייה של הדיין היתה: "מדקאמר מכל תביעות, ולא קאמר שאר תביעות". דהיינו מכך שבסיכומו של השטר לא נכתב שהבעל פוטר את אשתו מ"שאר התביעות", אלא מ"כל התביעות", משמע שוויתורו של הבעל אינו מתייחס לשאר העניינים שבין האיש לאשתו, שלא הופיעו לפני כן בנוסח השטר.

על טענה זו מגיב המהררי"ק וכותב:

"גם מה שגמגם הדיין ההוא על מה שלא כתב מכל שאר תביעות כולי. גם זה אין ראיה דאיכא למימר שרצה לכלול כל אותם תביעות בין אותם הנמשכות מחמת טענה הראשונה בין שאר כל תביעות אבל אם היה כתוב שאר כל תביעות היה נראה שבא למעט התביעות הנמשכות מחמת תביעה ראשונה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כלומר, מאחר שרצה לכלול בסיכום דבריו אף תביעות וענייני ממון העשויים הנמשכים מהטענות הראשונות, שהזכיר מפורשות בדבריו, בחר בלשון הכוללת את כל סוגי התביעות, הן הנולדות מהעניינים שכבר הוזכרו בשטר, הן מעניינים אחרים לחלוטין. לעומת זאת, אם היה נוקט בלשון "שאר תביעות" היה משתמע מכך שעוסק אך ורק בתביעות שאינן קשורות לעניינים שכבר הוזכרו בשטר.

ג. טענה נוספת של הדיין היתה שאם כוונת הבעל היתה לפטור גורף, אזי לא היה צריך לפרט בתחילה עניינים מסוימים שלגביהם פוטר הוא את אשתו מכל תביעות, אלא רק לכתוב לשון כוללנית הפוטרת אותה מכל תביעות וערעורים.

השיב המהרי"ק:

"אין זה דקדוק, חדא, שכן הוא הדרך ומעשים בכל יום כשכותבין פטור נהגו הסופרים לכתוב בפירוש הדברים העקרים את עליהם הריב ושאר הדברים כוללים אותם דרך כלל, והכי נמי י"ל שכן היה שעיקר מחלוקתם היה על שלא רצתה להיות עמו וזה גרם שדקדק אחריה על שאר תביעות הממון ובשעה שנתרצה לה ופטר אותה הזכיר העיקר מבואר והשאר הנמשך מזה כדפי' דהיינו כל שאר תביעות ממון הזכיר דרך כלל".

דהיינו, הרגילות הינה להזכיר בפרוטרוט את עיקרי הסכסוך (או עיקרי הדברים שבגינם עשוי להתעורר סכסוך), ושאר הדברים מוזכרים באופן כללי.

ד. עוד טען הדיין על פי הכלל המופיע בדברי חז"ל, לפיו "אין למדין מן הכללות". לדוגמא, כדמצינו בגמרא בקידושין (לד ע"א), על דברי המשנה, לפיה: "כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין".

דקדקה הגמרא:

"וכלל הוא? הרי מצה, שמחה, הקהל, דמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות! ותו, והרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ופדיון הבן, דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא, ונשים פטורות! אמר רבי יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ".

כלומר, גם כאשר ננקטה לשון כוללנית, כגון "כל מצות עשה שהזמן גרמא פטורות", יתכנו חריגים היוצאים מן הכלל. ממילא, גם כאשר הבעל נקט בשטר שפוטר אשתו מכל התביעות, אין למדין מן הכללות, ואין כוונת הבעל למכלול התביעות.

גם טענה זו נדחתה ע"י המהרי"ק שכתב:

"ואשר כתב עוד הדיין לדחות משמעות הלשון דמכל תביעות וערעורים כולי משום דאין למדין מן הכללות אפי' במקום שנאמר חוץ, אין עניינו לכאן כלל מכמה אנפי חדא דדוקא בדברי התנאים נאמר מפני שהיו שונים בלשון קצרה ולא יכלו לבאר כל הצורך לפעמים וגם בדברי התנאים אין אומרים כן אלא על ידי הדחק והיכא שאין לנו תירוץ אחר אבל אם היינו יכולים לתרץ בענין אחר היינו מתרצים".

כלומר, רק בדברי התנאים שהיו מקצרים בלשונם שייך לומר כי אין למדין מן הכללות, ואף זאת נאמר אך ורק במקום בו לא ניתן לתרץ באופן אחר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ה. בנוסף לכך, טען הדיין שלא נעשה קנין על המחילה, ועל כך כתב המהרי"ק כי למ"ד מחילה צריכה קנין, הרי זה רק במחילה שעל ידי דיינים, משום שדומה במקצת למחילה בטעות, כיון שמוחל ע"י הפצרת הדיינים ועצתם, אבל כאשר מוחל בעצמו, כו"ע מודו דא"צ קנין.

הוסיף המהרי"ק וכתב:

"דחזקה גמורה היא שאין אדם נותן פתחון פה לבעל דין לחלוק ולא נחית לספיקא על חנם ואי איתא דדוקא בתביעות הנמשכות מתביעות גוף קאמר למה היה כותב לשון דמשמע כל תביעות שבעולם."

וסיכם דבריו בזה"ל:

"וכלל דמילתא דבר פשוט בעיני שהפטור שפטר יעקב את רחל הוי פטור מעליא גם לענין תביעות ממון ואין לפקפק בדבר לפי הנלע"ד וכדכתבתי לעיל."

המורם מדברי המהרי"ק הוא שיש לראות בלשון ויתור, מחילה או הסתלקות כוללנית המופיעה בשטר כווייתור על כלל התביעות, כולל אותן שלא הוזכרו במפורש בשטר. כך משמע לכאורה מדברי הרא"ש בתשובותיו (כלל עו, ג), אשר הובאו להלכה בשו"ע (ח"מ מג, כז).

ולגבי עצם הלשון, אם יש לראותה כלשון המועילה מדין מחילה, עיין בפסקי דין רבניים (ח"ג עמודים 165-6) שעסקו בנדון דומה וציטטו משו"ת המהרי"ט (ח"ב סימן כ', ועיין שם גם בסימן כא) שהביא תשובה של רבי אברהם די בוטון ז"ל שכת' בתו"ד:

"כיוון שאמר לו אין לי עליך שום תביעה, די לשון זה למחול ואין צריך שיאמר בפירוש אני מוחל לך מה שאתה חייב [...] שאם אמר דברים המוכיחים בינו לבינו שמחל מהני אפי' שלא יאמר מחילה בפירוש, ה"ה בנ"ד שאמר דברים המוכיחים שמחל מהני כיוון שאמר לך קח לך וכו' אין לי עליך שום תביעה וכו' ודאי דמוכח הדבר דמחל."

מדברים אלה למדו בפסק הדין הנ"ל כי כאשר אומר "אין לי עליך שום תביעה", הרי זה בגדר לשון מחילה. עיי"ש, וכן משמע מדברי הרא"ש והשו"ע ח"מ הנ"ל, ועיין בהגהות רע"א (על השו"ע, שם). ועיין עוד במאמרו של הרה"ג מימון נהרי שליט"א ("שורת הדין" יב, עמ' רלז), וכן בספר "הסכם ממון" לרה"ג יוסף גולדברג שליט"א (פי"ד) איזו לשון מועילה.

מכל מקום בנדו"ד בו מופיעה הלשון "אין ולא תהינה [...]" תביעות מכל מין וסוג שהוא וכו', נראה שזו לשון מחילה המועילה לדברי שו"ת מהרי"ט הנ"ל. ועיין בספר "מעשה בית דין" לרה"ג מרדכי טולידאנו שליט"א (ח"א, סימן טז).

אלא, שעדיין אין להביא משם ראיה אם לשון זו הינה לשון שמשמעותה ויתור והסתלקות ממכלול התביעות, שהרי שם לא היה ספק לאילו תביעות מתייחס השטר, משא"כ בנדו"ד.

אמנם מדברי המבי"ט (ח"א סימן שיד), עולה כי דעתו שונה מדעת המהרי"ק, וז"ל:

"מי שמוחל כל ענין תביעה אין במשמעות מחילת תביעת הדבר הידוע לכל שיש לו בידו אם יש לו חוב בעדים או שטר מתנה בעדים כי על כיוצא בזה צריך שיאמר שהוא מוחל לו בפ"י החוב שיש לו עליו או המתנה שנתן לו ומחילת כל מין תביעה משמעותו הוא תביעת על פה בלא עדים או בכתב בדבר שאינו בפ"י ויש בו הכחשה ואם כן מחילה זו אינה מועלת למתנה שנתן לו."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מפורש בדבריו שהסתלקות מכלל התביעות חלה אך ורק לגבי תביעות על פה וכדו', מה שאין כן תביעה שיש עליה שטר או חוב בעדים, שאין משמעות המחילה הכוללת שתחול אף עליהן.

ועיין בפד"ר (כרך יא, עמ' 226 ואילך) בדברי הראשון לציון הגר"מ אליהו זצ"ל והגר"ש ישראלי זצ"ל הסוברים כי יש לציין במפורש את המחילה על הכתובה, בהסכם או בפרוטוקול. אמנם שם מדובר היה בהסכם שאושר בבית משפט ונסוב אך ורק בענין דירת הצדדים, גם לא הוזכר בהסכם כי אין תביעות בין הצדדים, עיי"ש ובפסק דינו של הרה"ג מימון נהרי שליט"א (שורת הדין יב, עמ' רמב) שכתב כי אדרבא, נראה מדבריהם כי אם הצדדים היו מצהירים כי אין להם תביעות זה על זה, לא היה ספק שלא היה מקום לתביעת הכתובה.

המורם מכאן לכאורה, כי בנדו"ד בו נכתב בהסכם הממון כי אין ולא יהיו לאשה כל טענות או דרישות או תביעות, אזי לדעת המהרי"ק ניתן לראות בכך סילוק מכלל התביעות, כולל חוב הכתובה. מה שאין כן לדעת המבי"ט, שיסבור שמאחר ויש בידי האשה שטר כתובה, אין לראות בלשון כוללנית של סילוק מתביעות כמתייחסת אף לכתובה.

אמנם, נלע"ד כי בנדו"ד גם לדברי המהרי"ק אין לראות בהסכם הממון כמסדיר אף את ענין הכתובה. טעם הדבר הוא שגם אם נאמר כי נוסח כוללני של הסתלקות מתביעות כולל אף ענייני ממון שלא הוזכרו בפירוש בשטר או בהסכם, הדברים נכונים באשר לחובות שהצדדים מודעים לקיומם ומסיבות שונות בחרו שלא להזכירם במפורש בהסכם, מה שאין כן בנוגע לחוב הכתובה, אשר נראה מתוך התנהלות הצדדים כי לא התייחסו לגביו כאל חוב ממוני רגיל.

הדברים אף מפורשים בכתב התגובה של ב"כ היורשות, בו נכתב: "עוד יש לזכור, כי הן התובעת והן המנוח, לא היו שומרי מצוות. המנוח התייחס אל הכתובה כאקט סימבולי בלבד וכך גם התובעת". אמנם כוונתו בדברים אלו לנמק מדוע אין האלמנה זכאית בכתובה, אך טענה זאת דינה להידחות, שהרי הבעל חתום על הכתובה, ולא יכול היה לטעון שלא הבין על מה חתם (תשו' הרשב"א ח"א תרכט, וכן פסק השו"ע חו"מ סא, יג לגבי מי שטען שהיה עם הארץ ולא הבין כשקרא החזן הכתובה והתנאים). עם זאת, יש בטענה זאת כדי לנמק מדוע לא היה בדעתם של הצדדים להתייחס בהסכם הממון לחוב הכתובה, שהרי לא התייחסו לחוב הכתובה כחלק מהזכויות הממוניות והרכושיות, אלא כעניין דתי שאינו נוגע ליחסי הממון שעליהם להסדיר ביניהם. יתירה מכך, אפשר שאף יש בטענה זו מעין "הודאת בעל דין" מצד היורשות, שהסכם הממון אינו מתייחס לכתובה.

גם לשון ההסכם מורה שעניינו הסדרת הרכוש והזכויות של הצדדים עובר למועד נישואיהם, כאשר כל אחד מהם רצה להסדיר את קנייניו וזכויותיו השייכים לו זה מכבר. ממילא אין עניינו של הסכם זה לעסוק בחוב הכתובה הנוצר מעצם נישואי הצדדיים.

אמנם יש לציין כי האשה התגרשה מבעלה הראשון שנים ספורות קודם היכרותה עם המנוח, ובהסכם הגירושין מבעלה נכתב כי היא מוותרת על כתובתה ותוספת כתובתה, וא"כ היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר כי האשה אכן מודעת להיות חוב הכתובה חוב ממוני לכל דבר, אך נראה שאין לומר כן, שהרי ענין הכתובה לא עלה כלל בהליך הגירושין מהבעל הראשון, אף בדיון שהתקיים בבית"ד לא הוזכרה הכתובה. לפיכך יש לראות את אזכורה של הכתובה בהסכם הגירושין כדבר שבשגרה, ואין לדייק מכך שהאשה ייחסה לענין חשיבות ממונית, והתכוונה למחילת הכתובה בכריתת הסכם הממון עם בעלה השני.

והנה בדברי הרה"ג מימון נהרי שליט"א (שם) מצינו סברא נוספת הנוגעת לענייננו, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"נוהג מקובל בימינו שבכל הסכם פירוד ופירוק הנכרת בין בני זוג, שותפין וכיו"ב, חותמים הצדדים על הצהרה המסיימת את ההליך המשותף שהיה ביניהם, בלשון שאין לצדדים תביעות זה על זה. וזאת במטרה לשים סוף וקץ להתדיינות ביניהם. הדבר מהווה יסוד בסיום הפרק המשותף ביניהם, ועל דעת כן מתגרשים ונפרדים. מנהג זה השתרש בערכאות השונות ויש בו מקור הלכתי [...] ע"פ דברי הרמב"ם (פכ"ו ממכירה ה"ח): 'וזה עיקר גדול בכל דברי משא ומתן הולכין אחר לשון בני אדם באותו המקום ואחר המנהג'. וכן פסק בטוש"ע (חו"מ רטו, ח)."

אמנם נראה שוב שדברים אלה יפה כוחם בנוגע להסכם גירושין וכדו', שעניינו סיום ההליכים המשפטיים בין בני הזוג, מה שאין כן בנדו"ד, בו אין מדובר בבני זוג המנהלים ביניהם הליכים משפטיים, אלא בהסדרת ענייני הרכוש עם תחילת חיי הנישואין של בני הזוג¹.

¹ ועיין בעזר משפט (סימן ה, הובא בפסקי דין רבניים חלק ה עמוד 62) בו עסק בדינו של בעל הטוען כי התנה עם אשתו קודם נישואיהם לעבור להתגורר בחו"ל, הואיל ועתידו כסופר בשפה האיטלקית, הוא באיטליה, ואין לו סיכוי להסתדר כאן בארץ. לפיכך תבע לחייבה לעבור עמו לחו"ל. כנגדו, טענה האשה כי מעולם לא הוסכם ביניהם להתגורר בחו"ל. בין הוכחותיה, הוגש לביה"ד שטר הכתובה מנשואי הצדדים, בו נכתב: "והדירה בארץ ישראל".

הגר"א גולדשמידט זצ"ל קובע כי במקום שקיימת סתירה בין דברי הנוסח הרגיל ובין תנאי מפורש, אין בכח דברי הנוסח לבטל את התנאי המפורש ולעוקרו, כי למען יישוב הסתירה אנו תופסים כי לא התכוון שדברי הנוסח יחייבו אותו, ולא אמרם או כתבם אלא מפני הנוהג הרגיל ל'שופרא דשטרא בעלמא'".

בדבריו הוא מביא ראיה מתשובת הרא"ש, וז"ל העזר משפט (שם):

"כבר נפסקה, לכאורה, שאלה כגון זו שלפנינו, בתשובות הרא"ש, הפוסק בכלל ל"ג סימן ב': 'וששאלת, רחל תובעת מראובן לקיים מה שקבל עליו בשטר הכתובה שאר כסות ועונה, ושלא יוציאנה ממדינה למדינה... הנה ראית... שטוען שהתנה... תבא לדור במקומו, ולא רצה לישא אותה כי אם בתנאי זה, והיא הודית בתנאי זה, אלא שאומרת שאחר התנאי קבל על עצמו אחריות - כתובה... היינו שכתוב בכתובה שלא יוציאנה ממדינה זו שלא מדעתה. ובאחריות כתובה נמחל התנאי הראשון. ואומר אני שלא נמחל התנאי הראשון, כי הכתובה כתבה כמו שרגילין לכתוב כל הכתובות בארץ הזאת... ונפסקה הלכה זו בטור שולחן - הערוך (אבן העזר סימן ע"ה), ועיין בפרישה שם המסביר הלכה זו: כי לא נכתב אלא לשופרא דשטרא בעלמא. הרי מפורש כי דברים בשטר הכתובה הנכתבים דרך שיגרא בנוסח הרגיל במקום, אינם אלא לשופרא דשטרא בעלמא, ואינם מחייבים כלל".

ועיין בדבריו שהבהיר כי הדברים אמורים במקום בו היתה התנאה מפורשת הסותרת את הנוסח הרגיל, משא"כ במקום בו אין התנאה מפורשת הסותרת את דברי הנוסח הרגיל, עיי"ש.

חכתי בדעתי שמא יש לדמות הדבר אף לנדון דידן בו ישנם שני שטרות הבאים להסדיר את יחסי הממון של הצדדים עם תחילת נישואיהם, הכתובה והסכם הממון, כאשר בכתובה מופיע מפורש לפיו הבעל מתחייב לשלם לאשתו עיקר כתובה ותוספת כתובה, ואילו בהסכם הממון נאמר כי לא יהיו לאשה תביעות על הבעל או רכושו. ולכאורה היה מקום לומר שקיים נוסח קבוע בהסכמי ממון של העדר תביעות כולל, ואם כן במקום בו ישנו שטר נוסף המסדיר את יחסי הצדדים בעת נישואיהם, דהיינו שטר הכתובה, אזי עלינו להתייחס להתחייבות האמורה בכתובה כפשוטה, ואל הנוסח הקבוע של היעדר התביעות כנוסח שנכתב מפני הנוהג הרגיל, וממילא לא היתה כוונת הצדדים למשמעותו הסותרת את התחייבות הכתובה.

אמנם נראה כי אין לדמות כלל בין הדברים. ראשית, קשה לומר שבהסכמי ממון יש נוסח קבוע של היעדר תביעות, הן אמנם מנהג הסכמי ממון שיש בהם הסתלקות מתביעות, אך ישנן נוסחאות וגרסאות שונות ומשונות המותאמות לעניינים הנדונים בהסכם הממון.

בר מן דין, ועיקר, הנדון שם עוסק בסתירה בין שטר אחד לשטר אחר, או בין שטר להתנאה אחרת. כגון שבאחד כתוב שהדירה בא"י ואילו באחר כתוב שידורו בחו"ל. בכגון זה עלינו לנסות ולהשכין שלום בין שתי הנוסחאות כדי שלא ייסתרו האחת את רעותה, ולכן אומרים אנו שכאשר יש נוסח קבוע, יש להתייחס אליו כשופרא דשטרא וכדו', משא"כ נדו"ד, שאין כל סתירה בין שני השטרות. ששטר אחד מדבר על חיוב ושטר שני,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן גם אם יש לדון על נוסח דומה של היעדר תביעות הנכתב בהסכם גירושין (עיין שורת הדין שם ובפס"ד בתיק 1888/תשס"ה בביה"ד חיפה, בחתימת הרה"ג ישראל שחור, הרה"ג מימון נהרי והרה"ג יצחק מרוה שליט"א), נראה שבנדו"ד, בו מדובר על הסכם ממון שנחתם בתחילת חיי הנישואין, אין לכלול את הכתובה בויתור זה.

לסיום פרק זה נציין כי לו יהי נדו"ד כספק מחילה, הרי האשה מוחזקת בשטר כתובתה. ואין לדמות הדבר להסכם ממון שקדם לכתובה, ששם הספק הוא כ"איני יודע אם נתחייבתי", משא"כ נדו"ד שהספק הוא בפרעון החוב [ועיין עוד בפס"ד הנ"ל של הרה"ג ציון לוז שליט"א, "משפטיך ליעקב" ח"ז, ובפס"ד ביה"ד האזורי חיפה בתיק מס' 509827/11, בו פטרו בעל מלשלם תוספת כתובה לאור הסכם הממון שנחתם יומיים קודם נישואיהם].

ועיין עוד במה שכתבתי בפס"ד בתיק 90474813, לגבי כוונת שטר הסותרת לשון הכתובה בו, ואכמ"ל.

ג. תנאי מפורש בכתובה לפיו האשה לא תוכל למחול על כתובתה

נקודה נוספת שיש להעיר אודותיה בקצרה היא העובדה שבנוסח שטר הכתובה שהוצג בפני ביה"ד, נכתב:

"ולא יפתנה ולא יסיתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה, ואם תמחול הרי המחילה היא בטלה מעכשיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש."

לאור נוסח זה נראה לכאורה בבירור כי גם אם היינו כוללים בהסכם בממון דנן ויתור על הכתובה, עדין לא היה לדבר תוקף, מפני תנאי הכתובה המעכב מלמחול על החוב.

ענין זה נדון בהרחבה בפס"ד בביה"ד האזורי בצפת, בהרכבם של הרה"ג אוריאל לביא, הרה"ג חיים בזק והרה"ג יוסף יגודה שליט"א.

בדבריהם דנו בתוקפו של נוסח זה, הנהוג מאות שנים בקהילות ספרד (עיין מהרשד"ם חיו"ד סי' קז וחלק אה"ע סי' כ' וסי' כה, עדות ביעקב סי' ע' דף קפו, בנוסח הכתובה שבשער המפקד ובספר נהר מצרים, ובספר אבני אפוד סי' סו).

הקושי שבנוסח האמור מתעורר לאור הנפקק בשולחן ערוך (חו"מ סו, כג), לפיו:

"המוכר שטר חוב כדינו, אם חזר ומחלו ללוה, מחול [...] ואפילו אם התנה עמו שלא יוכל למחלו, אם מחלו מחול."

ובאר הסמ"ע (סקנ"ז):

"הטעם, דאי אפשר להתנות שלא יוכל לעשות מה שיכול לעשות, כ"כ ב"י."

אמנם בתשובותיו כתב המחבר שתנאי זה אכן יועיל בנוגע לאי היכולת למחול על הכתובה, וז"ל (שו"ת בית יוסף דיני כתובות סי' ד):

"מכל מקום אם מנהג פשוט באותה העיר לכתוב בכתובות תנאי שלא יוכל לפתותה שתמחול שום דבר מסיכי כתובתה ואם תמחול יהיה כחרס הנשבר, אעפ"י שלא נכתב תנאי זה בכתובתה זו ככתוב דמי, וכמ"ש המפרשים

מאוחר יותר, אינו מדבר על כך שאין חיוב, אלא שהחיוב נמחל. בכגון זה, אם אכן נאמר שהמחילה מתייחסת לחוב הראשון, אין כל סיבה לומר שלא היתה כוונה במחילה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בההיא דאמרין בפרק המקבל שדורשין לשון הדיוט. ואם כן בכל גוונא אין מחילתה כלום. אף על פי שיש לי גמגומי דברים על מי שעבר ופתה אשתו שתמחול לו ומחלה לו אם אותה מחילה בטלה מפני תנאי זה, דאיכא למימר דמחילתה קיימת, דהיאך אדם מתנה שאם ימחול שלא תהא מחילתו מחילה אם כפי הדין היא מחילה, ואפשר דבקנין מצי לסלוקי נפשיה מההיא מחילה שכל פעם שתמחול יחול קנין החיוב ואפילו מאה פעמים.

הב"י מנמק כי התנאי חל באמצעות הקנין, וממילא מאחר והמנהג הוא שהחתן מקבל עליו את כלל חיובי הכתובה בקנין, אזי מחילת האשה על כתובתה לא תועיל, עיין בפסק הדין הנ"ל.

אמנם עיין בפס"ד של ביה"ד האזורי בחיפה בהרכבם של הרה"ג יוסף יגודה, הרה"ג ישראל דב רוזנטל והרה"ג סיני לוי שליט"א (תיק מס' 509827/11), בו כתבו בעניינם כי ייתכן והמחילה על הכתובה תחול למרות התנאי, מאחר ואין מדובר במחילה הדומה למתנה, אלא מחילה במסגרת הסכם כולל, המקנה אף לאשה יתרונות כלכליים.

דומני שבנדו"ד בו בהסכם הממון, האשה אינה זוכה לדבר שלא היתה זוכה בו אלמלא ההסכם (אף זכויותיה בפנסיה של בעלה מוקנות לה מכח היותה אלמנתו, ולא מכח ההסכם), נראה שגם אם אכן הסכם הממון מבטא מחילה על הכתובה, הרי שבשל נוסח הכתובה לפיו המחילה בטילה, אין כל תוקף למחילה.

ד. האם ההסכם מונע מהאשה לגבות כתובתה מדירת הבעל?

בנדו"ד עסקינן במנוח שנפטר כאשר הוא נתון בחובות. לא נותר לו כל רכוש או ממון. לפיכך, יכולתה של אלמנתו לגבות כתובתה הינה אך ורק מדירתו. נציין כי כחמש שנים קודם נישואי המנוח, כתב בצוואה כי הוא מוריש את זכויותיו בדירתו לשתי בנותיו. בנוסף לכך, חודש קודם פטירתו העביר המנוח את זכויותיו בדירה לשתי בנותיו במתנה ללא תמורה. בין הצדדים ניטש ויכוח באשר לתוקפה של העברה זאת, וויכוח שיוכרע ככל הנראה בערכאה אחרת. איך שלא יהיה, לכאורה זכותה של האלמנה לגבות הכתובה מדירת הבעל, מתוקף שעבוד הכתובה החל על נכסיו, בין אם המתנה ברת תוקף, ואז דינן של היורשות כלקוחות שזכו בקרקע [דא עקא, שבכגון זה לא תוכל האלמנה מבחינה חוקית לגבות כתובתה מחלק הבעל שניתן במתנה קודם פטירתו], ובין אם אין המתנה ברת תוקף, שאז חלק הבעל בדירה נתון בידי היורשות מכח ירושת האב.

עלינו גם להקדים ולהבהיר, שמדיני כתובה לפי ההלכה, זכות האלמנה לגבות מעיזבון בעלה המנוח הוא מכוח "שעבוד הנכסים" שיש על נכסי העיזבון. ככל שהתבטל ה"שעבוד" ההלכתי, אין האלמנה זכאית לגבות את כתובתה מהיתומים, גם מהנכסים שירשו מהמנוח.

לאור זאת עלינו לדון ביכולת הגבייה של הכתובה מנכסי הבעל, שהלא גם אם נאמר שבני הזוג לא התכוונו בהסכם הנישואין להתייחס לכתובה, הרי שבכל הנוגע לדירת הבעל ישנה התייחסות ברורה ומפורטת.

למשל: סעיף 7 – "מוסכם על הצדדים [...] במקרה של פירוד או במקרה של מות הבעל, לא תהיה לאשה כל זכות בדירה, מכל סוג ומין שהוא".

סעיף 23 – "האשה מצהירה, כי ידוע לה שלבעל רכוש, נכסים, כספים וכו' [...] ואין ולא תהיינה לה כל טענות או דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו וכו'".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם כן, לכאורה עפ"י הוראות ההסכם, אין האשה זכאית לגבות כתובתה מדירת הבעל.

נשוב ונאמר, כי בין אם העברת הזכויות בדירה לשתי בנותיו של המנוח, אכן חלה מצד ההלכה, ובין אם לאו, הרי האשה חתמה על כך שאין לה כל זכויות בדירה, ובמשמע אף לא זכות גבייה מכל סוג שהוא [נבהיר כי אין בדברינו אלו התייחסות למציאות בה האשה באה לגבות כתובתה מדירת הבעל המצויה ברשותו לאחר גירושין, שאז על הבעל לפרוע חובו אפילו מגלימה שעל כתיפו. באופן כזה הבעל לא יוכל לומר שהאשה אינה רשאית לגבות כתובתה מדירתו, שהרי אחריותו של הבעל לממש את שווי הנכסים שברשותו על מנת להביא לפרעון הכתובה. דברינו עוסקים בגביית כתובה מכח שעבוד על הדירה, כאשר נמכרה או עברה בירושה].

לכן אף שביארנו שהצדדים לא התכוונו בהסכם הממון להתייחס לכתובה, הרי ביחס לדירת הבעל היתה התייחסות מפורשת וגמירות דעת מוחלטת, לפיה לאשה לא תהיינה דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא. דומה כי די בנוסח זה כדי להסיר כל אפשרות שעבוד של האשה על דירת הבעל, אף אם אינה מודעת בעת חתימת ההסכם שהיא מוותרת על שעבוד מסוים החל על דירה זו.

[ואין לדמות הדבר למקנה דבר שאינו מסוים, עיין חו"מ סימן רט (א-ב), מפני ששם כלל אין ידוע מה כלול במקח, משא"כ בנדו"ד בו הדירה היא דבר מסוים ומוגדר, ובאמצעות הסכם הממון, האשה מותרת לבעל את דירתו בלא כל שיוור. ואמר לי חכם אחד שיש לדמות הדבר למכירת חמץ, שהמכירה חלה אף שאין המוכר יודע על כל החמץ המצוי בביתו. אמנם נלע"ד שאין הדבר דומה, מפני שבמכירת חמץ, הרי סוף כל סוף מוכר את כל החמץ שברשותו, אף שאינו מודע להיקפו, משא"כ כאן שהאשה אינה מודעת לכך שצריכה להקנות שעבודה על הדירה, אמנם עדיין נראה שנדון דיין עדיף, מאחר והדירה מצוינת במפורש בהסכם, והאשה יודעת על הדירה ומציינת שאין לה כל תביעות וטענות לגביה, ולכן הקנין חל באמצעות ההסכם, מדין סיטומתא, ואכמ"ל].

אמנם בענין זה עלינו להתעכב קמעא ולחקור האם יש תוקף למחילה של האשה לבעלה על אפשרות גביית כתובתה מהקרקע, הן מצד הלכות כתובה, דהיינו: האם מותר לאדם לשהות עם אשתו כאשר יכולת הגבייה של הכתובה מוגבלת, הן מצד הלכות קניינים, דהיינו: האם המחילה חלה, או שהאשה יכולה לתרץ את מחילתה ולומר שלא התכוונה לכך, אלא כוונתה היתה עשיית נחת רוח לבעלה.

ה. גביית כתובה מקרקע משועבדת בזמן הזה

נקדים ונאמר כי בזמננו חל שינוי בסדרי הגבייה של שטרי חוב, ובכללן כתובות. שינוי זה הינו תוצאה מתמורות שחלו בסדרי המסחר בזמננו. בזמן הגמרא, ההנחה היתה שיש "קול" לכל שטר חוב שנחתם בעדים, העדים החתומים על השטר היו מוציאים קול על דבר ההלוואה, וממילא הלקוחות הבאים לקנות מנכסי הלווה היו נזהרים ומודעים לעובדה שלבעל החוב יש אפשרות גבייה מאותם נכסים. אולם בזמננו, השתנתה המציאות, הלוואות נעשות בד"כ בחשאי, ואין מתפרסמות. עיין בקובץ "הישר והטוב" (ח"ו, עמ' לד), שם כתב הרה"ג מ"מ שפרן שליט"א כי באופן זה אין לומר שיחול שיעבוד על נכסי הלווה, שהרי הלקוחות אינם יכולים להיזהר מכח זה שההלוואה נעשתה בשטר שחתומים עליו עדים. אף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא שמענו שאשה גובה כתובה מנכס שנמכר. ומצינו כבר בראשונים תקנות שהפקיעו שיעבוד נכסים מצד פסידא דלקוחות, כגון מ"ש הרא"ש בתשובה (עיין טור ר"ס ס) שנהגו עכשיו שאין טורף ממטלטלי, אף בכתב בשטר שמשעבד מטלטלי אגב מקרקעי, מפני תקנת השוק. כן מצינו בדברי המחבר (רי"ש סימן סא) בשם הרא"ש שקהל שתיקנו שלא יועיל שום שטר אם לא יחתמו עליו עדים מסוימים שקיבלו הקהל על עצמם, מועילה תקנתם, ואין לגבות אלא בעדים אלו.

לכן, בזמננו הדרך היחידה לגבות מדירה שנמכרה או ניתנה במתנה הינה אך ורק ע"י רישום שיעבוד (הערת אזהרה) בטאבו או אצל רשם המשכונות. באופן זה, יש אפשרות למי שייקנה את הקרקע לדעת שהדירה משועבדת. באופן זה, אף אם לא יהיה שטר בעדים על החוב, יחול השעבוד. עיי"ש.

והנה פסק השולחן ערוך (אבן העזר סו, א):

"אסור להתייחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתובה [...] ואפילו אם ירצה לייחד לה כתובה במעות, או בשאר מטלטלין, אין שומעין לו, אלא צריך שיכתוב לה שטר על עצמו בדמי הכתובה ויהיו כל נכסיו משועבדים לה."

כתב על כך ה"בית יעקב" בד"ה "ויהיו כל נכסיו משועבדין לה":

"נראה דאף אם לא כתב לה אחריות לענין משעבדי, שאין בעילתו בעילת זנות, דיכולה למחול לו אחריות שיעבוד, כדמוכח בכתובות נא, ע"א דאמרינן דאם לא כתב לה אחריות, דגובה ממשעבדי מטעם דאחריות טעות סופר הוא, משמע דאי לאו אחריות טעות סופר, דלא היתה גובה. מוכח דלענין משעבדי לא היה תנאי ב"ד, דאף דעיקר כתובה אין יכולה למחול, מכל מקום אחריות שעבוד משעבדי יכולה למחול. ועוד דהא יכולה לכתוב ללקוחות דין ודברים, אלמא דמהני מחילה דמשעבדי."

חזינן אפוא, שהאשה יכולה למחול אחריות שעבוד כתובתה. ואף שכתב המחבר (שם) שאין הבעל יכול לייחד לה כתובה במעות או בשאר מטלטלי, התם טעמא הוא כתקנת שמעון בן שטח שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתך כדי שלא יאמר לה בכעסו טלי כתובתך וצאי [עיין ח"מ סק"ד. ועיין בקובץ "הישר והטוב" (ח"ט עמ' רמב) ואילך ראיות נוספות לכך שיש להכשיר כתובה אף שאין בה שעבוד קרקעות].

לכן, אם נגיע למסקנה לפיה יש בהסכם הממון ויתור על יכולת גבייה מדירת הבעל, ובכלל זה גביית כתובתה, הרי שהדבר תקף מבחינת ההלכה, ואין הדבר פוגם בכשרות הכתובה.

ו. האם יכולה האשה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי"?

אמנם עלינו לדון בעצם מחילתה של האשה על כל טענה או תביעה הנוגעת לרכוש הבעל, האם אכן משמעות הדבר שאינה יכולה לגבות חובותיו של הבעל כלפיה מאותם נכסים, כמשמעות הפשוטה העולה מהסכם הממון, או שמא יכולה לטעון שוויתורה נעשה על מנת להימנע מעימות עם הבעל, ולא מתוך כוונה אמיתית, או כלשון הגמרא: "נחת רוח עשיתי לבעלי".

מצינו בשולחן ערוך (אה"ע סי' צ סעי' טז):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"מכרו שניהם בנכסי מלוג, בין שלקח מהאיש תחלה וחזר ולקח מהאשה, בין שלקח מהאשה וחזר ולקח מן האיש, מכרם קיים. וכן האשה שמכרה או נתנה נכסי מלוג לבעלה, מכרה ומתנתה קיימים, ואינה יכולה לומר בנכסי מלוג: נחת רוח עשיתי לבעלי; אבל בשאר נכסים יש לה לומר כן. כיצד, האשה שמכרה או נתנה לבעלה מנצ"ב, בין קרקע בין מטלטלין, או שדה שייחד לה בכתובתה, או שדה שכתב לה בכתובתה, או שדה שהכניסה לו שום משלה, לא קנה בעלה. ואף על פי שקנו מיד האשה ברצונה, חוזרת בכל עת שתרצה, שלא נתנה ולא מכרה אלא מפני שלום ביתה. לפיכך אין לבעלה ראייה כלל בנכסי אשתו, חוץ מנ"מ, אלא א"כ קבלה עליה אחריות בפירוש. הגה: יש אומרים דדוקא מכירתה ונתינתה לא מהני, אבל אם מחלה לבעלה כל זכות שיש לה על הנכסים מהני, כמו שמהני מחילה לענין כתובתה (הראב"ד והרא"ש). ויש חולקים (הרמב"ן והרשב"א והר"מ לדעת המ"מ)".

מקורה של הלכה הינו בגמרא בבבא בתרא (מט, ע"ב - נ, ע"א), שם מבואר כי אדם הקונה מהבעל קרקע מנכסי צאן ברזל, שהאשה הכניסה בנישואיה והבעל שם קרקע זו בכתובה, ולאחר מכן האשה ניאותה לדבר והצטרפה אף היא למכירה, יכולה לחזור בה ולטעון שהנתינה או המכירה לקונה נעשו בחוסר גמירות דעת מצידה, ועשתה כן לשם שלום בית. הדין זהה אף בשדה שהבעל ייחד לה בפירוש בשטר הכתובה לצורך גבייה, או שייחד לה שדה זאת כ"אפותיקי" לאחר נישואיהם, לגבות ממנה כתובתה.

מה שאין כן בנכסי מלוג, בהם אינה יכולה לטעון זאת, דמאחר וגוף הנכסים שלה, היה עליה למחות ולא להצטרף למכירה.

הרמ"א מתייחס למציאות בה האשה פנתה בתחילה לבעלה, קודם שמכר את הקרקע, ומחלה לו כל זכות שיש לה על הנכסים. לדעת הראב"ד והרא"ש המחילה מועילה, ואילו לדברי הרמב"ן והרשב"א מחילתה לא תועיל.

להבנת הדברים, נצטט את דברי הרא"ש בתשובותיו (כלל לח סימן ז), אותם הזכיר הרמ"א:

"לא שייך לומר נחת רוח עשיתי לבעלי אלא כשהבעל מוכר קרקעותיו ושותקת מחמת נחת רוח שלא יאמר הבעל עיניך נתת בגירושיך או במיתה. אבל אין האשה מוחלת לבעלה זכות שיש לה עליו מחמת נחת רוח דאין כאן איבה אם לא תמחול לו ומחילה גמורה היא."

מבאר החלקת מחוקק (שם, סקנ"ז):

"המעין בתשובת הרא"ש כלל ל"ח סי' ז' משמעות לשונו שאין מחלק בין מכירה למחילה, רק עיקר החילוק שלו הוא כשבעל מוכר קרקעותיו והיא מסכמת למעשיו תוכל לומר הוכרתי לעשות לו נחת רוח מאחר שהוא דחוק למכירה אם לא הסכמתי הי' אומר עיניך נתת בגירושי' וכו' אבל מי מזקיקה למחול לו זכות שלה דאין כאן איבה אם לא תמחול לו והטעם זה שייך ג"כ גבי מתנה ומכירה, דאין כאן איבה אם לא תמכור לו מה שכבר בידו."

מורם מדבריהם שרק כאשר ההתנגדות למכירת הקרקע היתה גורמת נזק לבעל, הדחוק למעות, יכולה האשה לטעון לחוסר גמירות דעת, ולומר שנמנעה מלטרפד את המכירה אך ורק בשל שלום בית. מה שאין כן כאשר האשה באה מראש לבעל ומוחלת על זכויותיה, בלי קשר למכירה לאדם שלישי.

ועיין עוד בחלקת מחוקק (שם) שביאר שאף הראב"ד סובר שבמחילת האשה לא שייכת טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי" (משא"כ כאשר מוכרת לבעלה נצ"ב), ואילו לדעת הרמב"ן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והרשב"א יכולה האשה לטעון טענת "נחת רוח" במכירת ומחילת נצ"ב, משא"כ בכתובה ותוספת שלא שייכת לגביהם איבה, ע"כ מועילה מכירתה ומחילתה, ועיין בבית שמואל (שם), ס"ק ט).

אמנם בבית יעקב (שם, ד"ה בהג"ה) הקשה על הח"מ והב"ש שכתבו לדעת הרא"ש שבמכרה נצ"ב לבעלה, אין איבה ואינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי". קושייתו הינה עפ"י דברי הגמרא (ב"ב שם) שמדייקת כי אין לאיש חזקה בנכסי אשתו, "הא ראייה יש" – כלומר: הבעל יכול להביא ראיה לכך שהאשה מכרה לו קרקע שלה. ומקשה על כך הגמרא: "מי לא תנן לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה - מקחו בטל, אלמא אמרה: נחת רוח עשיתי לבעלי, הכא נמי תימא: נחת רוח עשיתי לבעלי". ולפי דבריהם תמוה מה הגמרא מקשה, הרי במשנה מדובר במכרה לאחרים ולכן שייכת טענת "נחת רוח", משא"כ במכרה לבעלה ?!

לכן מבאר הבית יעקב:

"לכן נראה לפע"ד דודאי כשאינה מוכרת לבעל, רק מחילת שעבוד, שלא תהיה יכולה לטרוף נכסים אלו, ואינה מוחלת גוף החוב, דאם יהיה לו שאר נכסים לאחר גירושין ומיתה תגבה מהן, מודה הרא"ש דיכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי, כמו במוכרת לאחרים דיכולה לטעון שעשתה כן בכדי שיהיה יכול למוכרן שהיה דחוק למעות, ולא כתב הרא"ש רק במוכרת גוף החוב, שלא תהיה יכולה לטרוף כלל אפילו כשיישאר לו נכסים בשעת מיתה וגירושין, בכהאי גוונא כתב הרא"ש דבזה לא שייך טענת נחת רוח כיון שאין לבעל טובה רק לאחר מיתה וגירושין."

לדבריו, כאשר משמעות ויתורה של האשה לבעל תהיה רק לאחר מיתה וגירושין, כגון שמוחלת גוף החוב, לא תוכל לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מה שאין כן כאשר מוחלת שעבודה על הנכסים, שפיר יכולה לטעון שעשתה כן מטעמי "שלום בית", שהרי מחמת מחילתה יוכל הבעל למכור.

לכאורה הדברים מפורשים בתשובה אחרת של הרא"ש (כלל סג, ד), המובאת בטור (אה"ע סימן צ), וז"ל:

"שאלות לא"א הרא"ש ז"ל: רחל אשת יעקב נסתלקה ליעקב בעלה מקרקע ידוע שהיה לו בענין שלא יהיה לה שיעבוד כתובתה ולא שיעבוד שאר שטרות שהיה לה עליו על אותו קרקע הידוע ונסתלקה ממנו סילוק גמור ונתנה לו הקרקע ידוע שנסתלקה ממנו במתנה גמורה שלימה וקיימת מעכשיו ולעולם ובטלה מאותו קרקע שנסתלקה ממנו טענת נחת רוח עשיתי לבעלי ושאר כל הטענות המפסידות זה הסילוק, וקבלה בעדה ובעד כל הבאים מחמתה לבד יעקב בעלה אחריות הקרקע שנסתלק לו, והתנתה רחל בעיקר זה הסילוק שלא יתקלקל לה שום דבר מכל מה שחל שיעבוד שטר כתובה שנתחזק לה על יעקב בעלה ולא שום דבר מכל מה שנתחזק עוד משיעבוד שום שטר שנתחזק לה עליו באיזו ענין שיהיה אלא שישאר לה שיעבוד כתובת שטר או שאר שטרות שנתחזק לה עליו על כל שאר נכסיו חוץ מקרקע הידוע שנסתלק לו ממנו, אי הוי סילוק אי לא? תשובה: אין סילוק זה מועיל דקי"ל כשמואל דיכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי כל זמן שלא קבלה עליה אחריות ואפילו אמרה בשעת הסילוק על מנת שלא אוכל לומר נחת רוח עשיתי לבעלי אין מועיל כלום, דכל זה אומרת כדי לעשות נחת רוח לבעלה, ואין לך דבר שמבטל טענת נחת רוח א"כ כתבה ללוקח אחריות שאם יטרוף של בעלה ממנו שהיא תשלם לו."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רואים מפורש בדברי הרא"ש שכאשר אינה מוחלת גוף החוב, אלא שעבוד כתובתה, אזי יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי". וכן ראיתי באבני מילואים (צ, סקכ"ח) שהקשה אף הוא על הח"מ והב"ש כקושיית הבית יעקב, וחילק אף הוא כדבריו, בהסתמך על תשובת הרא"ש הנ"ל, ובתוספת ביאור, וז"ל:

"אלא נראה כונת הרא"ש ז"ל דדוקא במוכר קרקעות שאין לאשה בהם רק שיעבוד ואם היא תעכב יקפיד הבעל כיון דגוף הקרקע שלו ואין לה אלא שיעבוד יש קפידא אם תעכב, לכך מצוי למימר נחת רוח כו' וה"ה סילקה עצמה לבעלה, וכחאי דכלל ס"ג, כיון שאין לה רק שיעבוד יכולה לומר נחת רוח כו' דכל שסילקה מהבעל כמי שסילקה עצמה מן הלוקח שקנה מהבעל וכמ"ש בבדק הבית בסי' זה ע"ש, אבל המוחלת לבעלה כל זכות שיש לה כיון דהחוב הוא שלה הו"ל כנכסי מלוג דידה דלא שייך בי' נחת רוח דאינה צריכה ליתן את שלה לבעלה והרי החוב הוא שלה."

לדבריו, כאשר האשה מעכבת על מכירת קרקע שיש לה בה רק שעבוד, יקפיד הבעל, ועל כן יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי".

אמנם עיין בבדק הבית (שם), שהזכיר את דברי הרמב"ם (פי"ז מאישות הי"א), שכתב:

"אבל אם קנו מיד האשה תחלה שאין לה שיעבוד על מקום זה ואחר כך מכר אותו הבעל אינה טורפת אותו."

דהיינו, לדבריו מ"ש במשנה "לקח מן האשה וחזר ולקח מן האיש מקחו קיים", הכוונה היא להסתלקות האשה משעבודה. ואם כן, לדבריו מחילת האשה על שעבודה עומדת בתוקפה, ואינה יכולה לטעון "נחת רוח".

אם כן, בנדו"ד בו אין מדובר על מחילת האשה על כתובתה, כפי שביארנו לעיל, אך יש לראות בהסכם זה מחילה על אפשרות הגבייה מנכסיו, דהיינו הסתלקות משעבודה על נכסיו, היה מקום לומר שהדין תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש, דלרמב"ם המחילה תועיל, משא"כ לרא"ש.

אך יש לדחות, שהרי בנדו"ד, אף שההסכם מבטא מחילה והסתלקות מכל זכות או שיעבוד על נכסי הבעל, הרי האשה לא היתה מודעת לכך שבחתימתה על ההסכם מוותרת על יכולת גביית חוב הכתובה, וכפי שביארנו לעיל, מן הסתם כלל לא חשבה על הכתובה. גם הסילוק נעשה באופן הדדי, של הבעל מנכסיה ושל האשה מנכסי הבעל, לכן נראה שהאשה לא תוכל לטעון לחוסר גמירות דעת בהסתלקותה.

נוסיף ונעיר כי בנדו"ד האשה כלל לא טענה שחתמה על הסכם הממון מטעמי "נחת רוח", ועל כן אף אנו לא נוכל לטעון זאת עבורה, וכלשון הכסף משנה (פכ"ב מאישות הי"ח), וכן הוא בב"י ד"ה ומ"ש לקח מהאשה):

"דלא מהני מחילתה או מכירתה לבעלה בנצ"ב דוקא בשטענה נחת רוח עשיתי לבעלי אבל כל זמן שלא טענה כן מחילתה ומכירתה לבעלה קיימים שהרי כתב חוזרת בכל עת שתרצה שלא נתנה ולא מכרה אלא מפני שלום ביתה משמע בהדיא דלא מהניא האי טענה אלא לענין שתחזור בכל עת שתרצה אבל כל זמן שלא חזרה מחילתה ומכירתה קיימים."

והובא להלכה בבית שמואל (צ סקנ"ח).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן נראה כי הגם שביארנו בארוכה שאין לראות בהסכם ממון דנן כטומן בחובו ויתור על הכתובה, מכל מקום יכולת הגבייה של האלמנה תהיה מוגבלת בשל העובדה שסילקה עצמה מנכסי הבעל, ולכן במצב הידוע לנו בו אין כל מקור לגבות ממנו כתובתה, אלא מדירת המנוח, שכאמור, האשה מחלה על כל תביעה או טענה הנוגעת אליה, נראה שאין מקום ממנו ניתן לממש את תביעת הכתובה לפי ההלכה.

אמנם לאחר שהתיישבתי עוד בדבר, ולאור מ"ש לעיל כי למחילה על הכתובה אין תוקף בשל נוסח שטר הכתובה, לפיו: "ולא יפתנה ולא יסיתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה, ואם תמחול הרי המחילה ההיא בטלה מעכשיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש", הרי שיש מקום לומר שכשם שאין בכח האשה למחול על חיוב הכתובה, כך אין בכוחה למחול על יכולת גביית הכתובה מן הקרקע.

אך לאחר העיון נראה לומר שמאחר ודין גביית הכתובה מנכסי הבעל מ"נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות", מופיע בהמשך שטר הכתובה, שלא כחלק מחיובי הכתובה, ולאחר הנוסח השולל יכולת האשה למחול על כתובתה, הרי שהנוסח האמור אינו מתייחס לאחריות נכסי הבעל לגביית הכתובה. גם פשט לשון הנוסח מורה שהאשה אינה יכולה למחול על סך הכתובה ועל תנאי הכתובה, אך אינו מורה על היעדר יכולת למחול על אופן הגבייה. חיזוק לדברים ניתן להביא מדברי הבית יעקב (ה"ד סוף אות ה), לפיהם אף אם לא כתב הבעל אחריות לענין משעבדי, אין בעילתו בעילת זנות, דיכולה למחול לו אחריות שיעבור. וכתב כי "לענין משעבדי לא היה תנאי ב"ד".

לפיכך, קם דינא כדלעיל, לפיו האשה זכאית לגבות כתובתה, דא עקא שבשל חתימתה על הסכם הממון יש ויתור של ה"שעבוד" ההלכתי, ולכן אין באפשרותה לממש זכות זאת מדירת הבעל. במידה ויתברר שיש סכום כסף או מקור אחר שניתן לגבות ממנו את הכתובה, ידון ביה"ד בענין שבועת האלמנה הנדרשת ממנה בבואה לגבות כתובתה (עיין שו"ע אה"ע סי' צו). זה הנלע"ד, וצור ישראל יצילנו משגיאות.

סיכום

א. המוחלת על כתובתה או המוכרת כתובתה לבעלה, צריך לכתוב לה כתובה אחרת. נחלקו הראשונים מה הדין במקום בו כתבה האשה לבעל: התקבלתי, יש שכתבו שגם בזה אינה מפסדת כתובתה, והסיבה שצריך לכתוב לה כתובה אחרת היא בשל העובדה שלא סמכה דעתה של האשה, ויש שכתבו שבכגון זה מועילה המחילה. ויש לעיין אם יש לדמות נדו"ד לכותבת "התקבלתי".

ב. יש להסתפק מה הדין כאשר הוויתור על הכתובה לא יחול במקרה של גירושין אלא ימומש אך ורק עם פטירת הבעל. באופן זה היה מקום לומר שהוויתור אפשרי, מאחר וחיוב הכתובה נותר בתוקפו כל זמן שבני הזוג נשואים, וממילא אין האשה קלה בעיני בעלה להוציאה. מדברי ההגהות אשרי עולה שגם באופן זה, המחילה אסורה, מפני שחכמים לא חילקו בדבר. אמנם בעל העיטור סובר כי רשאית האשה למחול על כתובתה אם תתאלמן. ועיין בחלקת מחוקק וכן בבית שמואל דמשמע שנקטו להלכה כבעל העיטור.

ג. במקום בו הוויתור על הכתובה נאמר בלשון כוללת, מבלי לסייגו למקרה של גביה מהיורשים, אזי הוויתור אינו חל, ואין לומר שיחול רק במקרה של פטירה. לכן בנדו"ד, גם אם נתייחס לסעיף היעדר התביעות של האשה כסעיף הטומן בחובו ויתור על הכתובה, הרי אין מפורש בו ויתור אך ורק במצב של פטירת הבעל, אלא כוויתור כוללני על הכתובה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ד. אמנם כל דברינו אמורים לענין עיקר הכתובה, שתוקן ע"י חכמים כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, מה שאין כן לגבי תוספת כתובה, שלגביה המחילה חלה.

ה. עלינו לבחון האם הוראת הנוסח, לפיו לא יהיו לאשה כל טענות או דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא ברכושו, נכסיו וזכויותיו של בעלה, מהווה מחילה על חוב הכתובה.

ו. המהרי"ק בתשובותיו עוסק בשטר שכתב בעל לאשתו וכתב בו כי הוא פוטר אותה מכל התביעות שהיו לו עליה. בנוסח השטר מזכיר הבעל בתחילה כמה תביעות גוף שהיו לו עליה, כגון שתלך עמו ותשכון בביתו, אחר כך מוסיף הבעל: "מכל אלה ומכל תביעות וערעורים שהיו לי עליה מעולם עד היום הזה, הנני פוטר אותה ומרוצה ממנה, ובפנינו עדים חתימי מטה קבל עליו... ושלא לתבוע אותה וכו'".

ז. בפרשנות ההסכם נחלקו שני דיינים. ד"ר אחד טען כי לשון השטר, לפיה הבעל פוטר את אשתו מכל תביעות וערעורים, משמעותה אף ביחס לשאר תביעות שאינן נוגעות לתביעות הגוף אודותיהן דובר בשטר קודם לכן. הדיין האחר, לעומתו, טען כי דברי הבעל נוגעים אך ורק לתביעות שהוזכרו קודם לכן בשטר, ולמסתעף מהן. המהרי"ק מכריע כדעה הסוברת שמשמעות השטר נוגעת לכל התביעות, אף אותן שלא הוזכרו קודם לכן.

ח. לעומתו, סובר המבי"ט שהסתלקות מכלל התביעות חלה אך ורק לגבי תביעות על פה וכדו', מה שאין כן תביעה שיש עליה שטר או חוב בעדים, שאין משמעות המחילה הכוללת שתחול אף עליהן.

ט. נראה כי בנדו"ד גם לדברי המהרי"ק אין לראות בהסכם הממון כמסדיר אף את ענין הכתובה. טעם הדבר הוא שגם אם נאמר כי נוסח כוללני של הסתלקות מתביעות כולל אף ענייני ממון שלא הוזכרו בפירוש בשטר או בהסכם, הדברים נכונים באשר לחובות שהצדדים מודעים לקיומם ומסיבות שונות בחרו שלא להזכירם במפורש בהסכם, מה שאין כן בנוגע לחוב הכתובה, אשר נראה מתוך התנהלות הצדדים כי לא התייחסו לגביו כאל חוב ממוני רגיל.

י. חיזוק משמעותי להבנה זאת מצוי בכתב התגובה של ב"כ היורשות, בו נכתב: "עוד יש לזכור, כי הן התובעת והן המנוח, לא היו שומרי מצוות. המנוח התייחס אל הכתובה כאקט סימבולי בלבד וכך גם התובעת". אמנם כוונתו בדברים אלו לנמק מדוע אין האלמנה זכאית בכתובה, אך טענה זאת דינה להידחות, שהרי הבעל חתום על הכתובה, ולא יכול היה לטעון שלא הבין על מה חתם. עם זאת, יש בטענה זאת כדי לנמק מדוע לא היה בדעתם של הצדדים להתייחס בהסכם הממון לחוב הכתובה, שהרי לא התייחסו לחוב הכתובה כחלק מהזכויות הממוניות והרכושיות, אלא כעניין דתי שאינו נוגע ליחסי הממון שעליהם להסדיר ביניהם. יתירה מכך, אפשר שאף יש בטענה זו מעין "הודאת בעל דין" מצד היורשות, שהסכם הממון אינו מתייחס לכתובה.

יא. גם לשון ההסכם מורה שעניינו הסדרת הרכוש והזכויות של הצדדים עובר למועד נישואיהם, כאשר כל אחד מהם רצה להסדיר את קנייניו וזכויותיו השייכים לו זה מכבר. ממילא אין עניינו של הסכם זה לעסוק בחוב הכתובה הנוצר מעצם נישואי הצדדיים. לכן, גם אם יש לדון על נוסח דומה של היעדר תביעות הנכתב בהסכם גירושין, נראה שבנדו"ד, בו מדובר על הסכם ממון שנחתם בתחילת חיי הנישואין, אין לכלול את הכתובה בויתור זה.

יב. סברא נוספת הנוגעת לענייננו מובאת בפס"ד של הרה"ג מימון נהרי שליט"א, לדבריו נוהג מקובל בימינו שבכל הסכם פירוד ופירוק הנכרת בין בני זוג, שותפין וכיו"ב, חותמים הצדדים על הצהרה המסיימת את ההליך המשותף שהיה ביניהם, בלשון שאין לצדדים תביעות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זה על זה. וזאת במטרה לשים סוף וקץ להתדיינות ביניהם, ועל דעת כן מתגרשים ונפרדים. אמנם נראה שוב שדברים אלה יפה כוחם בנוגע להסכם גירושין וכדו', שעניינו סיום ההליכים המשפטיים בין בני הזוג, מה שאין כן בנדו"ד, בו אין מדובר בבני זוג המנהלים ביניהם הליכים משפטיים, אלא בהסדרת ענייני הרכוש עם תחילת חיי הנישואין של בני הזוג.

יג. נציין כי לו יהי נדו"ד כספק מחילה, הרי האשה מוחזקת בשטר כתובתה. ואין לדמות הדבר להסכם ממון שקדם לכתובה, ששם הספק הוא כ"איני יודע אם נתחייבתי", משא"כ נדו"ד שהספק הוא בפרעון החוב.

יד. בנוסח שטר הכתובה שהוצג בפני ביה"ד, נכתב: "ולא יפתנה ולא יסתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה, ואם תמחול הרי המחילה ההיא בטלה מעכשיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש". לאור נוסח זה נראה לכאורה בבירור כי גם אם היינו כוללים בהסכם בממון דגן ויתור על הכתובה, עדין לא היה לדבר תוקף, מפני תנאי הכתובה המעכב מלמחול על החוב.

טו. הקושי שבנוסח האמור מתעורר לאור הנפקק בשולחן ערוך, לפיו: "המוכר שטר חוב כדינו, אם חזר ומחלו ללוה, מחול... ואפילו אם התנה עמו שלא יוכל למחלו, אם מחלו מחול". טעם הדבר הוא שאי אפשר להתנות שלא יוכל לעשות מה שיכול לעשות.

טז. ביאור הדבר עפ"י תשובת הב"י הוא כי התנאי לפיו האשה לא תוכל למחול, חל באמצעות הקנין, וממילא מאחר והמנהג הוא שהחתן מקבל עליו את כלל חיובי הכתובה בקנין, אזי מחילת האשה על כתובתה לא תועיל.

יז. גם אם מחילת האשה על כתובתה תועיל במקום בו המחילה נעשית במסגרת הסכם כולל, המקנה אף לאשה יתרונות כלכליים, ועל כן אין הדבר נחשב כמחילה אלא כמכירה, בנדו"ד בו האשה אינה זוכה בהסכם הממון לדבר שלא היתה זוכה בו אלמלא ההסכם, אזי אין כל תוקף למחילה.

יח. בנדו"ד עסקינן במנוח שנפטר כאשר הוא נתון בחובות. לא נותר לו כל רכוש או ממון. לפיכך, יכולתה של אלמנתו לגבות כתובתה הינה אך ורק מדירתו. לאור זאת עלינו לדון ביכולת הגבייה של הכתובה מנכסי הבעל, שהלא גם אם נאמר שבני הזוג לא התכוונו בהסכם הנישואין להתייחס לכתובה, הרי שבכל הנוגע לדירת הבעל ישנה התייחסות מפורשת וגמירות דעת מוחלטת, לפיה לאשה לא תהיינה דרישות או תביעות מכל מין וסוג שהוא. דומה כי די בנוסח זה כדי להסיר כל אפשרות שעבוד של האשה על דירת הבעל, אף אם אינה מודעת בעת חתימת ההסכם שהיא מוותרת על שעבוד מסוים החל על דירה זו.

יט. עלינו להתעכב קמעא ולחקור האם יש תוקף למחילה של האשה לבעלה על אפשרות גביית כתובתה מהקרקע, הן מצד הלכות כתובה, דהיינו: האם מותר לאדם לשהות עם אשתו כאשר יכולת הגבייה של הכתובה מוגבלת, הן מצד הלכות קניינים, דהיינו: האם המחילה חלה, או שהאשה יכולה לתרץ את מחילתה ולומר שלא התכוונה לכך, אלא כוונתה היתה עשיית נחת רוח לבעלה.

כ. זכות האלמנה לגבות את כתובתה מהיורשים מבוססת על "שעבוד הנכסים" שיש לה בנכסי עיזבון המנוח. בזמננו חל שינוי בסדרי הגבייה של שטרי חוב, ובכללן כתובות. שינוי זה הינו תוצאה מתמורות שחלו בסדרי המסחר בזמננו. המציאות היום היא שהלוואות נעשות בד"כ בחשאי, ואין מתפרסמות. לכן אין לומר שיחול שיעבוד על נכסי הלווה, שהרי הלקוחות אינם יכולים להיזהר מכח זה שהלוואה נעשתה בשטר שחתומים עליו עדים. לכן, הדרך היחידה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לגבות מדירה שנמכרה או ניתנה במתנה הינה אך ורק ע"י רישום שיעבוד (הערת אזהרה) בטאבו או אצל רשם המשכונות. באופן זה, יש אפשרות למי שייקנה את הקרקע לדעת שהדירה משועבדת. באופן זה, אף אם לא יהיה שטר בעדים על החוב, יחול השעבוד.

כא. כתב הבית יעקב כי אף אם הבעל לא כתב לאשה אחריות לענין משעבדי, אין בעילתו בעילת זנות, דיכולה למחול לו אחריות שיעבוד, כדמוכח מדברי הגמרא, לפיהם אם לא כתב לה אחריות, גובה ממשועבדים מטעם אחריות טעות סופר, משמע שלולי טעם זה, לא היתה גובה. לכן, אם נגיע למסקנה לפיה יש בהסכם הממון ויתור על יכולת גבייה מדירת הבעל, ובכלל זה גביית כתובתה, הרי שהדבר תקף מבחינת ההלכה, ואין הדבר פוגם בכשרות הכתובה.

כב. אמנם עלינו לדון בעצם מחילתה של האשה על כל טענה או תביעה הנוגעת לרכוש הבעל, האם אכן משמעות הדבר שאינה יכולה לגבות חובותיו של הבעל כלפיה מאותם נכסים, כמשמעות הפשוטה העולה מהסכם הממון, או שמא יכולה לטעון שוויתורה נעשה על מנת להימנע מעימות עם הבעל, ולא מתוך כוונה אמיתית, או כלשון הגמרא: "נחת רוח עשיתי לבעלי".

כג. אדם הקונה מהבעל קרקע מנכסי צאן ברזל, שהאשה הכניסה בנישואיה והבעל שם קרקע זו בכתובה, ולאחר מכן האשה ניאותה לדבר והצטרפה אף היא למכירה, יכולה לחזור בה ולטעון שהנתינה או המכירה לקונה נעשו בחוסר גמירות דעת מצידה, ועשתה כן לשם שלום בית. הדין זהה אף בשדה שהבעל ייחד לה בפירוש בשטר הכתובה לצורך גבייה, או שייחד לה שדה זאת כ"אפותיקי" לאחר נישואיהם, לגבות ממנה כתובתה. מה שאין כן בנכסי מלוג, בהם אינה יכולה לטעון זאת, דמאחר וגוף הנכסים שלה, היה עליה למחות ולא להצטרף למכירה.

כד. הרמ"א מתייחס למציאות בה האשה פנתה בתחילה לבעלה, קודם שמכר את הקרקע, ומחלה לו כל זכות שיש לה על הנכסים. לדעת הראב"ד והרא"ש המחילה מועילה, ואילו לדברי הרמב"ן והרשב"א מחילתה לא תועיל.

כה. לדעת הרא"ש, רק כאשר ההתנגדות למכירת הקרקע היתה גורמת נזק לבעל, הדחוק למעות, יכולה האשה לטעון לחוסר גמירות דעת, ולומר שנמנעה מלטרפד את המכירה אך ורק בשל שלום בית. מה שאין כן כאשר האשה באה מראש לבעל ומוחלת על זכויותיה, בלי קשר למכירה לאדם שלישי.

כו. כותב הבית יעקב כי כאשר משמעות ויתורה של האשה לבעל תהיה רק לאחר מיתה וגירושין, כגון שמוחלת גוף החוב, לא תוכל לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מה שאין כן כאשר מוחלת שעבודה על הנכסים, שפיר יכולה לטעון שעשתה כן מטעמי "שלום בית", שהרי מחמת מחילתה יוכל הבעל למכור. כעין זה מובא באבני מילואים, וכן כתב הרא"ש מפורש בתשובה אחרת.

כז. לדעת הרמב"ם, מ"ש במשנה "לקח מן האשה וחזר ולקח מן האיש מקחו קיים", הכוונה היא להסתלקות האשה משעבודה. ואם כן, לדבריו מחילת האשה על שעבודה עומדת בתוקפה, ואינה יכולה לטעון "נחת רוח".

כח. אם כן, בנדו"ד בו אין מדובר על מחילת האשה על כתובתה, כפי שביארנו לעיל, אך יש לראות בהסכם זה מחילה על אפשרות הגבייה מנכסיו, דהיינו הסתלקות משעבודה על נכסיו, היה מקום לומר שהדין תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש, דלרמב"ם המחילה תועיל, משא"כ לרא"ש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כט. בנדרו"ד, אף שההסכם מבטא מחילה והסתלקות מכל זכות או שיעבוד על נכסי הבעל, הרי האשה לא היתה מודעת לכך שבחתימתה על ההסכם מוותרת על יכולת גביית חוב הכתובה, וכפי שביארנו לעיל, מן הסתם כלל לא חשבה על הכתובה. גם הסילוק נעשה באופן הדדי, של הבעל מנכסיה ושל האשה מנכסי הבעל, לכן נראה שהאשה לא תוכל לטעון לחוסר גמירות דעת בהסתלקותה משום "נחת רוח".

ל. נוסף ונעיר כי הרי האשה כלל לא טענה שחתמה על הסכם הממון מטעמי "נחת רוח", ועל כן אף אנו לא נוכל לטעון זאת עבורה, וכדעת הכסף משנה הסובר דלא מהני מחילתה או מכירתה לבעלה בנצ"ב דוקא בשטענה נחת רוח עשיתי לבעלי אבל כל זמן שלא טענה כן מחילתה ומכירתה לבעלה קיימים.

לא. לאור מ"ש לעיל כי למחילה על הכתובה אין תוקף בשל נוסח שטר הכתובה, לפיו: "ולא יפתנה ולא יסיתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה, ואם תמחול הרי המחילה היא בטלה מעכשיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש", הרי שיש מקום לומר שכשם שאין בכח האשה למחול על חיוב הכתובה, כך אין בכוחה למחול על יכולת גביית הכתובה מן הקרקע.

לב. אך לאחר העיון נראה לומר שמאחר ודין גביית הכתובה מנכסי הבעל מ"נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות", מופיע בהמשך שטר הכתובה, שלא כחלק מחיובי הכתובה, ולאחר הנוסח השולל אפשרות של מחילת האשה על כתובתה, הרי שהנוסח האמור אינו מתייחס לאחריות נכסי הבעל לגביית הכתובה. גם פשט לשון הנוסח מורה שהאשה אינה יכולה למחול על סך הכתובה ועל תנאי הכתובה, אך אינו מורה על היעדר יכולת למחול על אופן הגבייה. ראייה לדבר מדברי הבית יעקב הנ"ל, לפיהם אף אם לא כתב הבעל אחריות לענין משעבדי, אין בעילתו בעילת זנות, דיכולה למחול לו אחריות שיעבוד, דלענין משעבדי לא היה תנאי ב"ד.

הרב אברהם צבי גאופטמן – דיין

קראתי את דברי חבריי שליט"א אשר נכתבו בטוטו"ד, ואשר מבוארים בהרחבה בפסקי דין קודמים שניתנו בשנים עברו במקרים דומים, ראו שני פסקי דין של ביה"ד בבאר שבע (תיק מס' 139871/4, ו-944846/6), וכן פסקי דין של ביה"ד בחיפה (תיק מס' 1888/תשס"ה, 581579/1, ו-509827/11).

ראו עוד בפס"ד של ביה"ד הגדול (תיק מס' 923167/1) וכן של ביה"ד צפת (תיק מס' 619776/6) ואין טעם לכפול ולשלש את הדברים.

אף אני בדעה כי בנידון דידן חיוב הכתובה חל משעת הנישואין, ובלשון הסעיף בהסכם הממון שצויין לעיל אין ודאות גמורה למחילה או אי מחילת הכתובה והוי ספק מחילה, ולכן האשה מוחזקת בכתובתה מספק.

בנידון דידן יש לציין לסעיף 7(א) לחוק המקרקעין כי עסקה במקרקעין טעונה רישום: "העסקה נגמרת ברישום". מאחר ובעלה של המבקשת נפטר טרם גמר רישום העברת הדירה ע"ש המשיבות, העסקה לא נגמרה וממילא לנכסיו יש דין ירושה המוחזקת בידי המשיבות ואשר הן חייבות בתשלום חובותיו, כולל חיוב הכתובה, שחלו וקדמו לרישום העסקה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דא עקא, שבאשר לשאלת תחולת העיזבון תלוי ועומד ענין זה להכרעת ביהמ"ש לעניני משפחה. אך כפי שכתב עמיתי הרה"ג אברהם צבי גאופטמן שליט"א, האשה מחלה בהסכם על שיעבוד הדירה, ולא ניתן לגבות את הכתובה מהדירה או תמורתה עפ"י הלכה.

אמנם לדידי ניתן להציע שתי דרכים לפרשנות הסעיפים הנ"ל וככל פרשנות הסכם או שטר. דרך אחת היא דרך האומדנא, אומדן דעת הצדדים בעת כריתת ההסכם. בדרך זו ניתן לומר שיש כאן מספר ספיקות בלשון הסכם הממון ובאומדן דעת הצדדים. הספק האחד הוא, כדלעיל, האם סעיף 23 האומר שהתובעת מצהירה שאין ולא תהיינה לה טענות, דרישות, תביעות מכל מין וסוג שהוא, ברכושו, נכסיו, זכויותיו מכל מין וסוג שהוא, האם זה כולל גם את הכתובה, או לא, ובמצב זה שהיא מוחזקת (שהרי החיוב חל משעת החופה, כאמור לעיל) ויש ספק מחילה, אם כן מגיעה לה הכתובה. אך לגבי השעבוד מצטרף ספק שני והוא, אם תמצי לומר שלא מחלה על הכתובה, האם סעיף 7 בהסכם האומר שבמידה והצדדים יעברו להתגורר בביתו של המנוח, לא תהיה לתובעת כל זכות בדירה מכל מין וסוג שהוא, אומר שהתובעת ויתרה ומחלה על כל זכות או שעבוד שיש לה בנכס, או לא. ואם כן יש כאן ספק כפול, וי"ל שאין להוציא מהיורשים.

ובהסבר המחילה על השעבוד יוטעם, שעצם החתימה על הסכם לדעת פוסקים רבים דינו כסיטומתא, וממילא אין כאן רק הסתלקות או מחילת שעבוד אלא יש על כך קנין גמור.

בדרך אחרת ניתן לומר, שהרי ידועים דברי השו"ע (חו"מ סי' סא סעיף טו):

"מדקדקין לשון השטר ודנין על פי אותו דקדוק ולא אמרינן האי גברא לא גמיר כולי האי והיה סבור שהדין היה בענין כך ומפני כך כתב אותו לשון."

מקורו מתשובת הריב"ש (סי' תפ).

ואמנם, בסעיף טז פוסק השו"ע את דינו של רבינו ירוחם שתנאי שאדם מתנה עם חבירו אין הולכים אחר הלשון הכתוב בו אלא אחר הכוונה, ואם כן רואים שהולכים אחר כוונת הצדדים ולא אחר הכתוב.

אולם הש"ך (שם ס"ק כ) ציין לדברי שו"ת באר שבע (סי' לט). הבאר שבע מדבר על תנאי שנכתב בכתובה, שהאשה תוכל לגבותה בין בחייו ובין במוותו. והנה תנאי זה סותר את ההלכה שכתובה נגבית רק בגירושין או לאחר מיתת הבעל ולא ניתנת ליגבות בחייו כל זמן שהן נשואים. אלא חייבים לפרש שכוונת הבעל היתה לקיים ולחזק את הנישואין שלא יוציאנה בקלות. וכתב שכעין זה פסק הרא"ש בתשובה (כלל סח סימן יג) והביאו הטור בסימן סא (סעיף ו). ומדבריו יש ללמוד שבמקום שלשון השטר סותרת את ההלכה, הולכים בתר הכוונה ולא אחר לשון השטר, אך במקום שאין סתירה להלכה, הולכים אחר לשון השטר.

ברמב"ן (כתובות עח ע"ב) מבואר שניתן לפרש באופן שונה מהכתוב בשטר רק על פי אומדנא דמוכח, באופן שהכוונה אינה נחשבת דברים שבלב "אלא דברים שבפי כל העולם ובלבם".

בתשובות הרשב"א (חלק ג סי' תט) מתבאר, שאפשר לפרש בשונה מהלשון הכתוב בשטר ולהתחשב בכוונה רק באופן "שהכל יודעין שהתנאי ההוא או הדבר ההוא על כונה זו נעשה בלי ספק".

אם כן, ההלכה שהולכים בתר הכוונה ולא אחר דקדוק לשון השטר נאמרה רק במקום שלשון השטר סותרת את ההלכה או כאשר יש אומדנא דמוכח שלא ללכת לפי לשון השטר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בנידון דידן, כאמור לעיל, חתימתם מהווה קניין סיטומתא ויש להסכם תוקף הלכתי וגם אין אומדנא דמוכח מוחלטת נגד לשון הסעיפים האמורים.

אם כן, אם נלך אחר לשון השטר, בסעיף 23 יש לדקדק שבהעדר התביעות הן מרכוש, נכסיו וזכויותיו לא התכוונה כלל לוותר על הכתובה.

ובסעיף 7 יש לדקדק שלתובעת לא תהיה תביעה מכל מין וסוג שהוא על הדירה, והכוונה לרבות שעבוד של הבית לצורך גביית הכתובה.

בשתי הדרכים דלעיל המסקנה תהיה שלתובעת מגיעה כתובה, אך לא תוכל לגבות זאת מהדירה ברח' פ'.

ככל שיתברר שיש סכום כסף כלשהו או נכס (חוץ מהדירה) שניתן לגבות ממנו את הכתובה, ידון ביה"ד בענין שבועת האלמנה הנצרכת טרם גביית הכתובה, כמבואר בשו"ע (אה"ע סי' צו).

הרב אבידן משה שפנייר – דיין

ראיתי מה שכתבו עמיתי הרה"ג שליט"א ולא אוכל להסכים איתם. לענ"ד כיון שבהסכם אין סעיף הכולל ויתור על כל תביעה מכל סוג שהוא, הרי שעניין הכתובה כלל אינו כלול בהסכם זה ומשכך הוויתור שוויתרה האשה על זכויותיה בדירה אינו נוגע לאפשרות בה זכות זו תבוא מכח זכאותה לכתובה. נביא את לשון סעיף 7:

"מוסכם על הצדדים, כי במידה והם יעברו להתגורר בביתו בבאר-שבע, הרי שבמקרה של פירוד ו/או במקרה של מותו חו"ח, לא תהיה ל[אשה] כל זכות בדירה, מכל סוג ומין שהוא [...] מבלי לגרוע מן האמור, הצדדים מסכימים בזאת, כי מבלי לפגוע בהוראות חוק הירושה במקרה של מות חו"ח תפנה את הדירה בבאר שבע, תוך שישה חודשים ממועד פטירתו, תוך שהיא מותרת אותה ליורשיו על פי דין, למעט המיטלטלין אותם תיקח עימה."

ברור לענ"ד שעל דעת הצדדים לא עלה עניין הכתובה, כוונתם היתה כי לאשה לא תהיה בדירה זכות קניינית. אכן נאמר שלא תהיה לה כל זכות בדירה, "מכל סוג ומין שהוא", אלא שיש לפרש שלא תהיה לה זכות קניינית מכח חוק יחסי ממון, מכח חזקת השיתוף, או מכח פרשנות משפטית כלשהי, אך כיון שעניין הכתובה לא עלה על דעתם אין לראות בכך מחילת שעבוד. דעתי אם כן, כאמור בסוף דברי, כי לא מצאנו כל עילה שתפסיד האלמנה את כתובתה. יש לחייב את עזבון המנוח בסך 180,000 ₪ דמי כתובת האלמנה. פסק דין זה הינו עקרוני. לאחר שיתברר בערכאה המתאימה כי יש בעיזבון נכסים כלשהם ייפסק הדין בפועל. קודם פסק הדין יוכלו הצדדים לטעון טענותיהם, ככל שישנן כאלו בעניין שבועת האלמנה.

אליהו אריאל אדרי – יו"ר

כפי שכתבתי לעיל, הצדדים אכן לא התכוונו להתייחס לכתובה במסגרת הסכם הממון שנחתם ביניהם לאחר נישואיהם. עם זאת, מאחר שבהסכם ישנה התייחסות מפורשת לדירת הבעל, ונכתב בו כי לאישה לא תהיה כל זכות בדירה, מכל מין וסוג שהוא, הרי שבכך האשה מקנה לבעל כל זכות שיש לה בדירה [ואכמ"ל בתוקפו של הסכם הממון ובחלותו מדין סיטומתא]. ממילא ברור שלפי ההלכה גם נשללת יכולת גביית הכתובה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתורת "שיעבוד" מדירת הבעל [הן אם דינו של שיעבוד הוא כחצי קנין (ריטב"א קדושין יג) ובין אם נגדירו באופן אחר], דאם לא כן, יוצא שלאישה נותרה זכות בדירת הבעל, והדבר סותר את נוסח ההסכם, בו נכתב חזור והבהר כי לאישה לא יהיו זכויות בדירה מכל סוג שהוא. לכן אף אם לא התכוונו לכתובה, הרי היתה כוונה ברורה וגמירות דעת ביחס לדירת הבעל, ודי בגמירות דעת כללית המבוטאת במילים "מכל סוג שהוא", לכך שהדירה שייכת לבעל ואין לאישה כל זכויות בדירה, אף אם אינה יודעת בבירור את כל סוגי הזכויות, ובכללן זכות גביית שיעבוד כתובתה מהדירה.

אברהם צבי גאופטמן - דיין

מסקנה

לאור האמור לעיל, ביה"ד פוסק כי האשה זכאית לגבות כתובתה ע"ס 180,000 ₪. אולם לדעת הרוב, בשל חתימתה על הסכם הממון, לפי דיני כתובה אינה יכולה לממש זכות זאת מדירת הבעל ברח' [פ'], ולדעת המיעוט ניתן לממש זכות זו מהדירה הנ"ל לפי ההלכה, ונקבע כדעת הרוב. ככל שיתברר כי קיים נכס אחר כלשהו או סכום כסף מעזבונו של המנוח, ידון ביה"ד בענין שבועת האלמנה טרם הגביה.

פסק הדין מותר לפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של בעלי-הדין.

ניתן ביום ד' באדר התשע"ח (19.02.2018).

הרב אליהו אריאל אדרי – יו"ר הרב אבידן משה שפנייר הרב אברהם צבי גאופטמן